

Internetconsultatie Brabantse energie- regio's

Rapportage RES Noordoost Brabant

Internetconsultatie Brabantse energie- regio's

Rapportage RES Noordoost Brabant

Drs. Madelon van Duren

Bianca Koomen MSc.

Dr. Susanne Agterbosch

Colofon

Het PON & Telos heeft dit onderzoek verricht in opdracht van

Regio Noordoost Brabant

Auteur(s)

Drs. Madelon van Duren

Bianca Koomen MSc.

Dr. Susanne Agterbosch

Publicatienummer

201295-05

Datum

maart 2021

© 2021 Het PON & Telos

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij Het PON & Telos. Gehele of gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

Vermenigvuldiging en publicatie in een andere vorm dan dit rapport is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van Het PON & Telos. Hoewel deze publicatie met de grootst mogelijke zorg is samengesteld, kan Het PON & Telos geen enkele aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele fouten.

Meer informatie

www.hetpon-telos.nl

Samenvatting en conclusies

Aanleiding en doel

De vier Brabantse energieregio's hebben de ambitie om de duurzame elektriciteits- en warmtevoorziening zo in te richten dat deze aansluit bij wat mensen in de regio belangrijk vinden en dat deze mensen uitnodigt om bij te dragen aan de uitvoering ervan. Betrokkenheid van bewoners – als inwoner van een nieuw energielandschap, consument of zelfs als particuliere producent – bij de totstandkoming van de Regionale Energie Strategieën (RES'en) is dan ook belangrijk.

Met het uitvoeren van een internetconsultatie onder inwoners van de vier energieregio's wil de provincie Noord-Brabant een betrouwbaar beeld genereren van de manier waarop inwoners aankijken tegen verschillende onderdelen van de RES'en. Deze rapportage maakt onderdeel uit van deze internetconsultatie en verschaft een representatief en betrouwbaar beeld van de manier waarop de inwoners van Noordoost Brabant aankijken tegen verschillende onderdelen van de concept-RES Noordoost Brabant en van wensen, zorgen en ideeën die zij daarbij hebben.

Bij dit onderzoek zijn drie onderzoeksvragen geformuleerd.

1. Wat vinden Brabantse burgers belangrijk als het gaat om specifieke opties voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte in de eigen regio?
2. Willen Brabantse burgers betrokken worden bij de plannen voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte in de eigen regio (individueel en collectief)? En zo ja, hoe en wanneer?
3. Bij welke groepen Brabantse burgers bestaat er meer of juist minder draagvlak voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte?

Opzet onderzoek

Het onderzoek is online uitgevoerd met een vragenlijst. Vanuit de wens om de vragenlijst laagdrempelig en voor een zo breed mogelijke groep inwoners van de regio beschikbaar te maken, is ervoor gekozen om te werken met een open link. Deze link is verstuurd via de gemeenten die vallen binnen energieregio Noordoost Brabant. Zij hebben de link verspreid via verschillende (social media) kanalen van hun gemeente (gemeentewebsite, Facebook et cetera). Het werven via een open link, impliceert dat mensen met een zekere (bovengemiddelde) interesse in of affiniteit met het onderwerp reageren. Gezien de resultaten uit dit onderzoek, kan worden aangenomen dat gemiddeld genomen mensen die wat positiever staan ten opzichte van de energietransitie hebben deelgenomen aan het onderzoek. De resultaten in dit onderzoek zijn gewogen en daarmee representatief naar leeftijd, opleidingsniveau en gemeenten binnen Noordoost Brabant.

Het onderzoek ging op 29 oktober 2020 online en heeft tot en met 10 december 2020 'open' gestaan. In deze periode is tussentijds getoetst op representativiteit van de responsgroep: de verdeling naar leeftijd, opleidingsniveau en gemeenten in de responsgroep is vergeleken met de werkelijke verdeling in de populatie in Noordoost Brabant (Bron: CBS).

De vragenlijst is door 1.655 inwoners uit Noordoost Brabant ingevuld.

Algemene houding energietransitie en duurzame energie

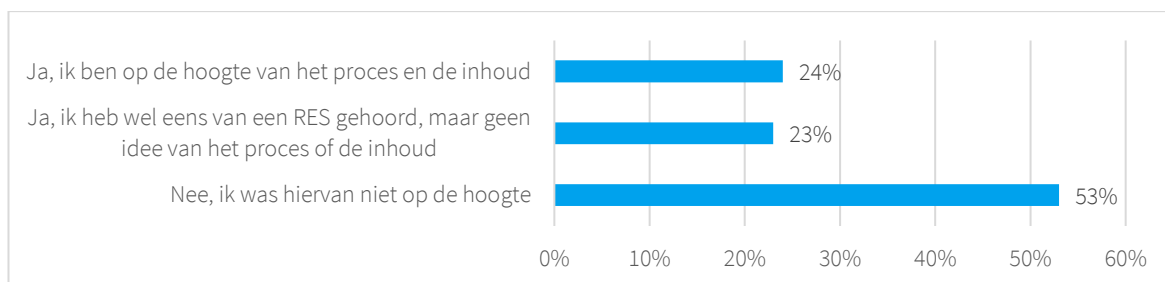
Als we kijken naar de algemene houding tegenover de energietransitie, dan zien we dat 58% van de respondenten positief of zeer positief staat tegenover de energietransitie, 11% van hen staat hier (zeer) negatief tegenover. Tegenover het stimuleren van duurzame energie staat een ruime meerderheid van de respondenten (zeer) positief (62%), in tegenstelling tot 14% van de respondenten die hier (zeer) negatief tegenover staan.

Respondenten met een laag en middelbaar opleidingsniveau staan, in vergelijking met hoog opgeleiden, relatief vaak neutraal tegenover de energietransitie (respectievelijk 41% en 36% t.o.v. 17% bij hoogopgeleiden) en tegenover het stimuleren van duurzame energie (respectievelijk 30% en 28% t.o.v. 15% bij hoogopgeleiden). Respondenten met een hoog opleidingsniveau geven relatief vaak aan zeer positief ten aanzien van de energietransitie (32% tegenover 13% bij laag- en middelbaar opgeleiden) en duurzame energie (35% tegenover 20% bij laag- en 19% bij middelbaar opgeleiden) te staan, maar staan tegelijkertijd ook vaker dan de lager en middelbaar opgeleiden zeer negatief ten aanzien van de energietransitie (6% t.o.v. 2% bij laag- en 3% bij middelbaar opgeleiden) en duurzame energie (9% t.o.v. 2% bij laag en 3% bij middelbaar opgeleiden). Het lijkt dus dat mensen met een hoge opleiding al vaker een mening hebben gevormd ten aanzien van de energietransitie en duurzame energie.

Bekendheid met de RES

Als we kijken naar de bekendheid met de RES en het RES-proces, dan zien we dat 24% van de respondenten aangeeft op de hoogte te zijn van zowel het proces als de inhoud van de RES. Nog eens 23% heeft wel eens gehoord van het RES proces, maar weet niet wat het inhoudt of hoe dit proces verloopt. Het merendeel van de inwoners in Noordoost Brabant (53% van de respondenten) is niet op de hoogte van de RES en of het RES-proces. Dat wil niet zeggen dat ze op dit moment nog geen mening hebben over (onderdelen van) de energietransitie – wel is het waarschijnlijk dat meningsvorming op onderdelen van de concept-RES nog moet plaatsvinden.

Figuur 1. Vraag 6: Heb je [voordat je met deze vragenlijst startte] wel eens iets gehoord over de Regionale Energie Strategie (RES)? Eén antwoord mogelijk. (N = 1.665 / %)

Respondenten met een laag opleidingsniveau geven relatief vaak aan nog niet van de RES op de hoogte te zijn (68% tegenover 33% van de respondenten met een hoog opleidingsniveau). Anderzijds geven respondenten met een hoog opleidingsniveau vaker dan gemiddeld aan wel bekend te zijn met het proces en de inhoud van de RES (42% tegenover 9% van de respondenten met een laag opleidingsniveau).

Thema duurzame energie en besparen

Richtinggevende criteria

Respondenten is gevraagd om aan de hand van een aantal stellingen aan te geven welke criteria zij belangrijk vinden bij het maken van keuzes rondom schone energie nu en in de toekomst. Daaruit blijkt dat de aandacht voor betaalbaarheid voor iedereen als één van de leidende principes van de RES op draagvlak kan rekenen: 54% van de respondenten markeert dit als belangrijkste criterium voor keuzes in de toekomst. Als tweede criterium komt het gebruik van reestruimte naar voren (47%). Een haalbare, betaalbare en eerlijke energietransitie voor iedereen is een belangrijke ambitie in de concept-RES van regio Noordoost Brabant. Dit zien we onder andere terug in het streven naar 50% lokaal eigendom bij duurzame opwek, vanuit de gedachte dat iedereen moet kunnen participeren en profiteren.¹

Tabel 1. Vraag 7: De keuzes die we nu en in de toekomst maken (op het gebied van schone energie) moeten voldoen aan een aantal criteria. Welke vind jij het belangrijkste? Maximaal 3 antwoorden mogelijk. (N = 1.665)

	%
We kiezen voor de mogelijkheden die bijdragen aan een betaalbare energietransitie voor iedereen	54
We gebruiken zo veel mogelijk ruimte die 'over' is, dus ruimte die nu niet echt een functie heeft (denk aan oude stortplaatsen, reststroken langs, infrastructuur en leegstand op bedrijventerreinen)	47
We kiezen voor de mogelijkheden die mensen in de regio het meest passend vinden	35
Waar het kan maken we in combinatie met zonne- of windenergie 'nieuw' landschap, met natuur of recreatiemogelijkheden	30
We kiezen voor de mogelijkheden die het beste passen bij het elektriciteits- en gasnetwerk dat we nu hebben	30
De financiële opbrengsten worden voor een deel gebruikt om te investeren in een fijne omgeving om te wonen	27
We kiezen altijd voor de optie die de meeste energie oplevert	17

Sturing

Bijna twee derde van de respondenten (63%) is van mening dat de overheid het voortouw moet nemen in het versnellen van energiebesparing. Als het gaat om type stimuleringsmaatregelen dan vindt bijna twee derde (62%) dat de overheid voornamelijk moet focussen op het verlenen van subsidies voor energiebesparende maatregelen. Respondenten kiezen liever niet voor een lening en ook het verplichten van maatregelen wordt niet gewaardeerd. In de concept-RES Noordoost Brabant lezen we dat een aanvullend pakket met financiële stimulering vanuit de (Rijks)overheid noodzakelijk wordt geacht om grootschalige- en kleinere energieprojecten te kunnen realiseren².

Thema zonne-energie

Zonnepanelen

We hebben gevraagd of respondenten van plan zijn om in de toekomst zonnepanelen op hun dak te gaan leggen. Van de respondenten die (misschien) in de toekomst zonnepanelen op hun dak willen leggen (18%), geeft bijna de helft (47%) aan een duurzaamheidslening nodig te hebben om in de toekomst zonnepanelen te kunnen

¹ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.3.

² RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.39.

betalen. Verder geeft een derde aan dat zij advies op maat nodig hebben over wat bij hun dak past. Een vijfde van de respondenten heeft aangegeven dat er over 10 jaar geen zonnepanelen op hun dak zullen liggen.

In de concept-RES staat opgenomen dat de komende tijd sterk wordt ingezet op het informeren en de bewustwording van de inwoners in de regio, bijvoorbeeld middels een onafhankelijk loket waar mensen terecht kunnen voor informatie en advies rondom schone energie. Dit komt overeen met de behoeften van respondenten, die advies of informatie nodig hebben om in de toekomst zonnepanelen te kunnen leggen.

Varianten van zonneparken

Voor het opwekken van grootschalige zonne-energie hebben we de respondenten verschillende varianten voor het aanleggen van zonneparken voorgelegd. Ruim de helft van de respondenten geeft de voorkeur aan zonneparken in knooppunten, op restruimtes langs treinsporen of snelwegen (57%), 10% van de respondenten geeft aan dat dit voor hen de minst acceptabele variant is. 46% geeft de voorkeur aan zonneparken aan randen van bedrijventerreinen en in combinatie met vergroening en klimaatadaptie, waarbij dit voor 6% van de respondenten de minst acceptabele variant is.

Tabel 2. Vraag 13: Variant met het hoogste % voorkeur.

De variant van zonneparken in combinatie met windmolens heeft bij 16% van de respondenten de voorkeur, voor ruim een kwart is dit de minst acceptabele variant (27%). Een zonnepark in combinatie met natte natuur heeft voor 11% de voorkeur, voor een kwart van de respondenten is dit de minst aantrekkelijke variant. In de concept-RES lezen we dat een uitgangspunt is dat de energietransitie wordt gezien als onderdeel van een gebiedsopgave, waarbij beschikbare ruimte meervoudig en efficiënt wordt gebruikt. Daarbij is het wel een nadrukkelijk uitgangspunt dat natuurgebieden en bestaande bossen uitgesloten worden voor zonneweiden en windturbines³. Het meervoudig ruimtegebruik heeft voor de respondenten ook de voorkeur, bijvoorbeeld de variant van zonneparken in combinatie met restruimte en (infrastructurele) knooppunten, zolang het maar niet met (natte) natuur wordt gecombineerd.

³ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.28.

Thema windenergie

Het plaatsen van windmolens

We zien dat een vijfde van de respondenten graag ziet dat energieregio Noordoost Brabant volop inzet op windenergie en hiervoor ook nieuwe gebieden in de regio aanwijst. 23% van de respondenten staat sowieso negatief tegenover windenergie, ongeacht waar windmolens geplaatst zouden worden.

Als het gaat over het plaatsen van windmolens dan zien we dat 40% van de respondenten de voorkeur geeft aan het geclusterd neerzetten ervan. Iets dat ook terugkomt in de concept-RES voor Noordoost Brabant. In de concept-RES is te lezen dat clustering en concentratie belangrijke uitgangspunten zijn bij het creëren van een fijne leefomgeving en bij het realiseren van zorgvuldig ruimtegebruik⁴. Wat de respondenten onder een cluster verstaan is niet uitgevraagd, maar versnippering (hagelslag) moet voorkomen worden. Daarnaast geeft een kwart van de respondenten aan dat ze het liefste willen dat nieuwe windmolens enkel geplaatst worden in al bestaande gebieden voor windenergie.

Tabel 3. Vraag 15: Welke uitspraak of uitspraken spreken je het meeste aan als het gaat over windenergie? Maximaal 2 antwoorden mogelijk (N = 1.650).

	%
Ik vind dat windmolens altijd in een cluster van windmolens neergezet moeten worden en niet als een soort hagelslag door het landschap	40
Ik vind het goed dat er alleen nieuwe windmolens geplaatst worden in al bestaande gebieden voor windenergie	25
Ik sta sowieso negatief ten opzichte van windenergie, ongeacht waar windmolens geplaatst worden	23
Ik zou graag willen dat de regio volop inzet op windenergie en ook nieuwe gebieden hiervoor aanwijst in mijn regio	20
Anders	13
Dat weet ik niet / geen mening	7
Ik vind dat er in de bestaande gebieden al voldoende windmolens staan en dat voor meer windmolens nieuwe gebieden aangewezen moeten worden.	6

Thema warmte

Overstap van aardgas naar andere bron

Ongeveer een derde van de respondenten denkt dat het haalbaar is dat in 2050 alle woningen van het aardgas af zijn (34%), terwijl een vergelijkbaar percentage respondenten denkt dat dit niet haalbaar is (35%). Als het gaat over de overstap van aardgas naar een andere warmtebron, dan zien we dat respondenten zich zorgen maken over de kosten die het aanpassen van de eigen woning met zich meebrengt (60%).

Tabel 4. Vraag 16c: Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

C. Ik maak mij zorgen over de kosten om mijn huis aan te passen	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens	Weet niet / geen mening
Koopwoning	1.386	62	16	20	2
Huurwoning	139	52	26	17	5
Anders	17	42	25	23	10
Gemiddeld RES- NOB	1.542	60	18	19	2

⁴ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.28.

Verder maakt ruim de helft van de respondenten zich zorgen over wat de monopoliepositie van grote energiebedrijven betekent voor de eigen energierekening (59%). In zijn algemeenheid maakt een derde van de respondenten zich geen zorgen over de transitie naar duurzame warmte en ongeveer een derde (32%) maakt zich wel zorgen. Bijna de helft van de respondenten vindt het ingewikkeld dat zij zelf hier niet veel in te kiezen hebben (49%).

Alternatieve warmtebronnen

Driekwart van de respondenten heeft de voorkeur voor rechtstreekse warmte van de zon. Ook restwarmte uit de industrie (68%), warmte uit water (62%) en warmte uit de aarde (62%) scoren hoog. Respondenten hebben minder de voorkeur voor warmte uit buitenlandse biomassa, voor 61% heeft dit (totaal) niet de voorkeur. Ook warmte uit binnenlandse biomassa scoort niet heel hoog, voor 41% heeft dit (totaal) niet de voorkeur.

(Haalbaarheid van) de warmtetransitie

Concluderend kunnen we op het gebied van warmte stellen dat respondenten zich zorgen maken om de afhankelijkheid van energiebedrijven, de (effecten op) de energierekening, om de investeringskosten en om autonomie en zeggenschap. Als het gaat om warmtebronnen, dan zien we een voorkeur voor rechtstreekse warmte uit de zon, restwarmte vanuit de industrie en warmte uit de aarde en water. Warmte uit biomassa heeft aanzienlijk minder tot niet de voorkeur van de respondenten. Voor de (haalbaarheid van) de warmtetransitie betekent dit dat individuele oplossingen over het algemeen de voorkeur hebben boven collectieve oplossingen (waarbij sprake is van afhankelijkheid van grote warmteleveranciers en gebrek aan autonomie of keuzevrijheid). In de warmtevisies is het daarnaast van belang om aandacht te houden voor de eindgebruikerskosten. In de concept-RES lezen dat van een aantal grote bronnen, met name warmte uit de aarde en restwarmte, de potentie voor de regio nog onduidelijk is. Hier wordt nader onderzoek naar verricht, om afspraken te kunnen maken rondom de verdeling van deze bronnen⁵.

Thema betrokkenheid

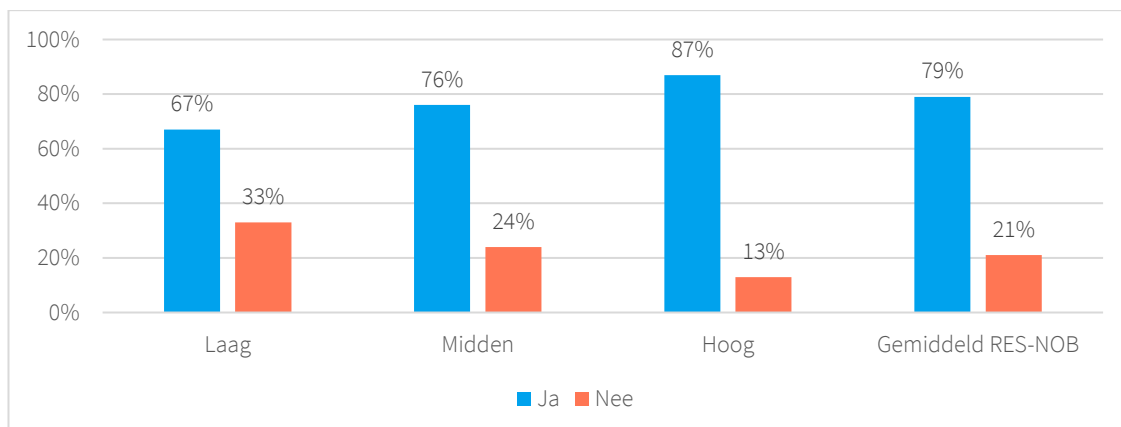
Procesparticipatie

Het grootste deel van de respondenten wil door de gemeente betrokken worden bij of geïnformeerd worden over plannend rondom duurzame energie (79% wilt dit). Jongeren willen minder vaak dan andere leeftijdsgroepen geïnformeerd of betrokken worden hierover door de gemeente (72%). Hier ligt een uitdaging voor regio Noordoost Brabant, aangezien de regio in het concept-bod specifieke aandacht besteedt aan het betrekken van jongeren bij de uitvoering van de RES⁶. Ook respondenten van 71 jaar en ouder willen minder vaak dan gemiddeld betrokken of geïnformeerd worden door hun gemeente bij plannen rondom duurzame energie in de gemeente (68%). Verder zien we verschillen naar opleidingsniveaus. Laag opgeleiden geven minder vaak aan betrokken te willen worden bij of geïnformeerd te willen worden over plannen rondom duurzame energie door de gemeente (67% tegenover 87% bij hoog opgeleiden).

⁵ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.14.

⁶ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.3.

Figuur 2. Vraag 22: Wil je door jouw gemeente betrokken worden bij of geïnformeerd worden over plannen rondom duurzame energie? Eén antwoord mogelijk. Uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.601 / %).

21% van de respondenten wil niet verder betrokken of geïnformeerd worden door hun gemeente over dit onderwerp. Zij geven als reden dat ze er niet mee bezig zijn of het hen niet interesseert. Sommigen vinden zichzelf hiervoor te oud. Daarnaast geeft ook een deel van hen aan dat ze geen vertrouwen hebben in de gemeente of de overheid en dat burgers toch niet echt inspraak hebben.

Twee derde van de respondenten die hebben aangegeven door de gemeente geïnformeerd of betrokken te willen worden, willen zeker betrokken worden bij de plaatsing (locatie) van zonneparken (70%) of windmolens (70%). Daarnaast geeft bijna twee derde aan zeker betrokken te willen worden bij het besluitvormingsproces rondom duurzame energie binnen de eigen gemeente in zijn algemeenheid (61%). Respondenten geven de voorkeur aan communicatie middels een nieuwsbrief (60%) of via websites (47%).

Over het algemeen zien we dat de respondenten graag betrokken willen worden bij het RES-proces. Ze willen kunnen meedenken bij windprojecten (85%) en bij zonneprojecten (83%). Daarnaast vindt de helft van de respondenten het (heel) belangrijk dat bewoners kunnen investeren in zonneprojecten in de regio en ook de helft vindt het belangrijk dat bewoners mede-eigenaar kunnen worden van zonneprojecten in de regio. Wat betreft windprojecten zien we vergelijkbare cijfers: 47% van de respondenten vindt het (heel) belangrijk dat bewoners kunnen investeren in windprojecten in de regio en bijna de helft (46%) dat zij mede-eigenaar kunnen worden van windprojecten in de regio.

We zien op het thema betrokkenheid duidelijke verschillen naar opleidingsniveau, al is de behoefte aan betrokkenheid over de gehele linie groot. Lager opgeleiden lijken over het algemeen net wat minder te hechten aan de mogelijkheid tot meedenken, mee-investeren of mede-eigenaar worden in wind- en zonneprojecten. Zo geeft 67% van de lager opgeleiden aan het (heel) belangrijk te vinden om mee te kunnen denken met wind- en zonneprojecten, tegenover 87% van de hoger opgeleiden. Verder zien we dat jongeren (16 t/m 30 jaar) iets minder geïnteresseerd lijken in het meedenken in wind- en zonneprojecten dan de andere leeftijdsgroepen, en vooral geïnteresseerd lijken in het investeren in wind- en zonneprojecten.

Financiële participatie

In de concept-RES lezen we dat er gestreefd wordt naar 50% lokaal eigendom, zowel financiële participatie als vroegtijdig zeggenschap vanaf de planfase (procesparticipatie) en zeggenschap tijdens de exploitatie (over met name de geldstromen)⁷. 42% van de respondenten vindt dat een deel van de opbrengsten van een zonnepark of windpark ten goede moet komen aan direct omwonenden. Twee vijfde vindt dat een deel van de opbrengsten van een zonne- of windpark ten goede moeten komen aan alle inwoners van een gemeente, bijvoorbeeld middels collectieve acties. Ruim een derde vindt dat een deel van de opbrengsten in een fonds gedaan moeten worden dat gebruikt kan worden voor investeringen in de regio (36%).

Tabel 5 Vraag 19: Hoe vind je dat de opbrengsten van een zonnepark (park met zonnepanelen in het landschap) of windpark in jouw gemeente verdeeld zouden moeten worden? Meerdere antwoorden mogelijk. (N = 1.608)

	%
Een deel van de opbrengsten is voor direct omwonenden, bijvoorbeeld voor de verduurzaming van hun huis.	42
Een deel van de opbrengsten komt ten goede aan alle inwoners van de gemeente, bijvoorbeeld door te investeren in collectieve acties voor isolatie en energiebesparing (denk aan een voetbalclub).	40
Een deel van de opbrengsten komt ten goede aan alle inwoners van de regio door middel van een fonds dat wordt opgericht van waaruit investeringen in de regio worden gedaan.	36
Alle investeerders ontvangen de opbrengsten, ook als deze niet direct in de regio wonen.	17
De grondeigenaren ontvangen de opbrengsten.	15
Anders	12
Dat weet ik niet	8

Verder zien we dat 37% van de respondenten nog niet in kan schatten of zij in financiële zin mee zouden doen aan een zonnepark of windmolen, mocht deze in hun omgeving geplaatst worden. Mocht er een zonnepark of windmolen in de omgeving komen, dan geeft 17% van de respondenten aan via een lokaal samenwerkingsverband of lokale energiecoöperatie te willen participeren en 11% zou via aandelen, certificaten of obligaties hieraan mee te willen doen.

Respondenten met een laag opleidingsniveau geven relatief vaak aan geen interesse in deelname te hebben (35% tegenover 22% van de hoger opgeleiden). Tegelijkertijd geven respondenten met een hoog opleidingsniveau vaker aan via een lokaal samenwerkingsverband of lokale energiecoöperatie te willen deelnemen (21% tegenover 13% van de laagopgeleiden).

⁷ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.36.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
1.1	Aanleiding en doel van het onderzoek	1
1.2	Opzet onderzoek	2
1.3	Leeswijzer	3
2	Algemene vragen	4
2.1	Algemene houding tegenover de energietransitie en duurzame energie	4
2.2	Bekendheid met de RES	6
3	Duurzame energie en besparen	8
3.1	Duurzame energie	8
4	Zonne-energie	11
4.1	Zonnepanelen op daken	11
4.2	Aanleggen zonneparken	15
5	Windenergie	19
5.1	Windenergie in de regio	19
6	Warmte	20
6.1	Van het aardgas af	20
7	Betrokken worden	24
7.1	Procesparticipatie	24
7.2	Financiële participatie	30
8	Achtergrond onderzoek	33
8.1	Internetconsultatie Brabantse energie-regio's	33
8.1.1	Werving, respons en representativiteit	33
8.1.2	Significante verschillen naar leeftijds- en opleidingsgroepen	34
8.1.3	Research Community	34
	Bijlage A. Achtergrondkenmerken	35
	Bijlage B. Significantie naar leeftijds- en opleidingsgroepen	38
	Bijlage C. Vragenlijst internetconsultatie RES Noordoost Brabant	46

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek

Brabant telt vier energieregio's, die net als de andere 30 energieregio's in Nederland voor de uitdaging staan om de komende jaren een eigen Regionale Energie Strategie (RES) te ontwikkelen en uit te voeren. In een RES-regio maken provincie, gemeenten, waterschappen en netbeheerders afspraken over het opwekken van duurzame elektriciteit, de warmtevoorziening van de gebouwde omgeving en de ontwikkeling van een regionale energie infrastructuur. Een RES bevat een regionaal aanbod van mogelijk op te stellen duurzaam opwekvermogen (minimaal onderverdeeld in zon en wind, inclusief zoekgebieden). Voor de gebouwde omgeving maakt elke RES-regio een Regionale Structuurvisie Warmte met daarin een voorstel hoe het warmteaanbod, de warmtevraag en de benodigde infrastructuur op regionaal niveau met elkaar verbonden kunnen worden.

De energieregio's hebben de ambitie om de duurzame elektriciteits- en warmtevoorziening zo in te richten dat deze aansluit bij wat mensen in de regio belangrijk vinden. En dat de deze mensen uitnodigt om bij te dragen aan de uitvoering ervan. Betrokkenheid van bewoners - als inwoner van een nieuw energielandschap, consument of zelfs particuliere producent - bij de totstandkoming van de RES'en is dan ook belangrijk.

Met het uitvoeren van een internetconsultatie onder inwoners van de vier energieregio's wil de provincie Noord-Brabant een betrouwbaar beeld genereren van de manier waarop inwoners aankijken tegen verschillende onderdelen van de RES'en. Deze rapportage maakt onderdeel uit van deze internetconsultatie en verschaft een representatief en betrouwbaar beeld van de manier waarop de inwoners van Noordoost Brabant aankijken tegen verschillende onderdelen van de concept-RES Noordoost Brabant en van wensen, zorgen en ideeën die zij daarbij hebben.

De informatie die dit oplevert kan meegenomen worden bij het vaststellen van de definitieve RES Noordoost Brabant in het voorjaar van 2021.

Onderzoeksvragen

Er zijn drie onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Wat vinden Brabantse burgers belangrijk als het gaat om specifieke opties voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte in de eigen regio?
2. Willen Brabantse burgers betrokken worden bij de plannen voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte in de eigen regio (individueel en collectief)? En zo ja, hoe en wanneer?
3. Bij welke groepen Brabantse burgers bestaat er meer of juist minder draagvlak voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte?

Inzicht in de vraag bij welke groepen Brabantse burgers meer of juist minder draagvlak voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte bestaat, hebben we uitgewerkt door te kijken naar verschillen naar leeftijd en opleidingsniveau. De aandacht voor maatschappelijke

verschillen en scheidslijnen is de afgelopen jaren flink toegenomen. Met name opleidingsniveau blijkt een belangrijke differentiërende factor⁸. Naast het gegeven dat lager opgeleiden een lager gemiddeld inkomen en vaker een onzeker arbeidscontract hebben en in slechtere woningen wonen (veel vaker huur), doen lager opgeleiden minder vaak mee in de samenleving⁹. Opleidingsniveau lijkt niet alleen bepalend voor hoe je leven eruit ziet, maar ook voor de wijze waarop je de samenleving ervaart¹⁰. In dit onderzoek zijn we nagegaan of dit ook voor inwoners van Noordoost Brabant geldt als het gaat om duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte in de regio.

1.2 Opzet onderzoek

Het onderzoek in de regio Noordoost Brabant is online uitgevoerd met een vragenlijst, die specifiek voor de energieregio Noordoost Brabant is opgesteld. Vanuit de wens om de vragenlijst laagdrempelig en voor een zo breed mogelijke groep inwoners van de regio beschikbaar te maken, is ervoor gekozen om te werken met een open link. Deze link is verstuurd via de gemeenten die vallen binnen energieregio Noordoost Brabant. Zij hebben de link verspreid via verschillende (social media) kanalen van hun gemeente (gemeentewebsite, Facebook et cetera). Een paar gemeenten hebben de vragenlijst uitgezet onder leden van een eigen burgerpanel¹¹. Het onderzoek ging op 29 oktober 2020 online en heeft tot en met 10 december 2020 'open' gestaan. Werving via een open link vanuit verschillende (social media) kanalen impliceert dat mensen met een zekere interesse in of affiniteit met het onderwerp reageren. Gedurende de onderzoeksperiode is tussentijds getoetst op representativiteit van de responsgroep door te kijken naar achtergrondkenmerken: de verdeling naar leeftijd, opleidingsniveau en gemeenten in de responsgroep is vergeleken met de werkelijke verdeling in de populatie in Noordoost Brabant (Bron: CBS). Op basis daarvan is de vragenlijst aanvullend uitgezet onder panelleden van PanelClix met een lager en middelbaar opleidingsniveau en onder de leeftijdsgroepen '16 tot en met 30 jaar' en '71 jaar en ouder' binnen de energieregio Noordoost Brabant.

De vragenlijst is door 1.655 inwoners uit Noordoost Brabant ingevuld. De resultaten zijn gecorrigeerd voor de achtergrondkenmerken leeftijd, opleidingsniveau en gemeente. Daarmee is een representatieve respons naar leeftijd, opleidingsniveau en gemeente gegarandeerd en kunnen betrouwbare uitspraken worden gedaan over de gehele regio.

Vragenlijst RES Noordoost Brabant¹²

8 Boelhouwer, J., Gijsberts, M. & Vrooman, C. (red.) (2014) *Vershil in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

9 Ridder, J. den, Campen, C. van, Josten, E. & Boelhouwer, J. (2020) *De sociale staat van Nederland 2020 op hoofdlijnen. Kwaliteit van leven in onzekere tijden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau: pp. 20-21.

10 Dekker, P., Tiemeijer, W. en M. Bovens (2016) *Het zijn de academici: opleiding als sociale en politiek-culturele scheidslijn*. Bronner, A.E. *Ontwikkelingen in het marktonderzoek: Jaarboek MarktOnderzoekAssociatie*, dl. 41. Haarlem: SpaarenHout, 2016.

¹¹ De vragenlijst is uitgezet bij de burgerpanels van: Cuijk en Oss.

¹² De gebruikte vragenlijst voor RES-NOB is toegevoegd als bijlage C aan deze rapportage.

De vragenlijst voor de energieregio Noordoost Brabant bevat, naast vragen over bekendheid met de RES, vragen over duurzame energie en energiebesparing, over de verwachtingen rondom (het plaatsen van) eigen zonnepanelen, over zonne- en windenergie, en over het duurzaam opwekken van warmte. Ook zijn er vragen gesteld over de manier waarop mensen betrokken zouden willen worden bij de doorontwikkeling en uitvoering van de RES. Tot slot is aan respondenten de vraag gesteld of ze zouden willen deelnemen aan een groepsgesprek via een besloten Research Community platform: de 'Regionale Energie Community' (zie ook hoofdstuk 8.1.3). Dit om de resultaten van het vragenlijstonderzoek te verdiepen en op onderdelen van een nadere duiding te voorzien.

1.3 Leeswijzer

Bij de opbouw van de rapportage hebben we de volgorde van de vragenlijst grotendeels gevolgd. In hoofdstuk 2 tot en met hoofdstuk 7 komen de thema's uit de vragenlijst de aan bod. In hoofdstuk 8 staat de achtergrond van het onderzoek centraal. Aan deze rapportage voegen we drie bijlagen toe. In de eerste bijlage (Bijlage A) geven we een overzicht van de achtergrondkenmerken van de respondenten. Significantietabellen naar leeftijd en opleidingsgroepen staan in de tweede bijlage (Bijlage B). De gebruikte vragenlijst is opgenomen in hoofdstuk drie (Bijlage C).

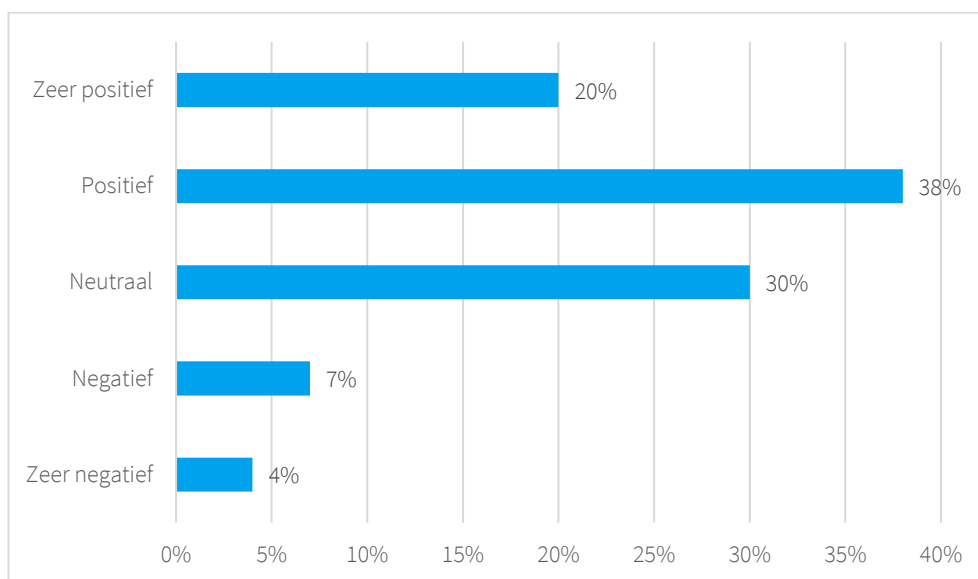
Naast deze rapportage, ontvangen de provincie Noord-Brabant en de betrokkenen van Noordoost Brabant een Excel-bestand waarin gestructureerd de antwoorden op de open vragen per gemeente zijn gerangschikt.

2 Algemene vragen

De vragenlijst is opgebouwd uit verschillende thema's. We hebben eerst gevraagd naar de houding van respondenten ten opzichte van de energietransitie in zijn algemeenheid en naar de bekendheid van mensen met de Regionale Energiestrategie (RES).

2.1 Algemene houding tegenover de energietransitie en duurzame energie

Figuur 3. Vraag 5a: Als je kijkt naar wat je nu weet over de energietransitie, hoe sta je dan in het algemeen tegenover de energietransitie? (N = 1.665 / %)

Houding tegenover de energietransitie

We zien dat ruim de helft van de respondenten (58%) positief of zeer positief staat tegenover de energietransitie. 11% van hen staat hier (zeer) negatief tegenover. Ten slotte staat 30% van de respondenten neutraal tegenover de energietransitie.

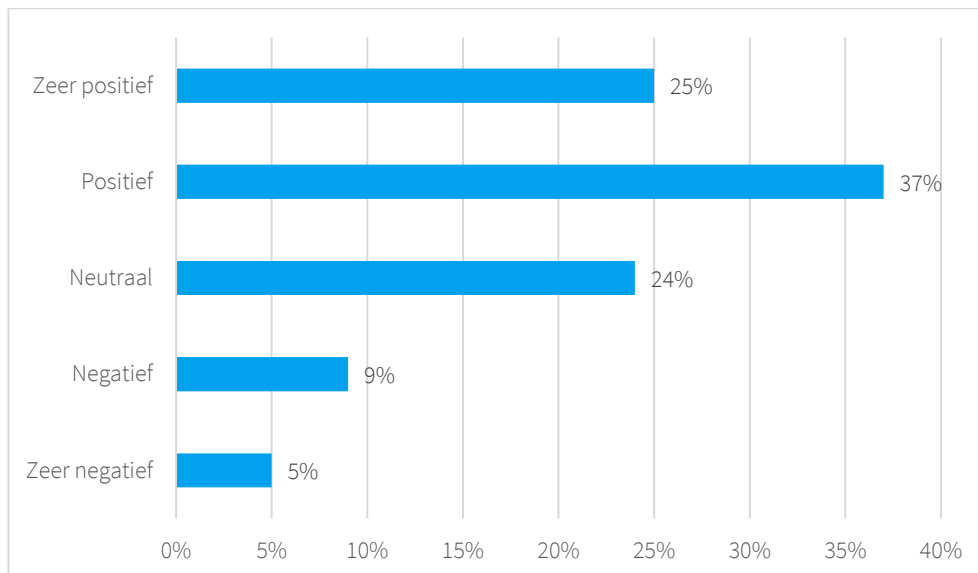
Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

In bijlage B zijn de uitsplitsingen naar leeftijds- en opleidingsgroepen te vinden. Voor eigenlijk alle leeftijdsgroepen geldt dat rond de 60% (zeer) positief tegenover de energietransitie staat. Respondenten tussen de **61 en 70 jaar** staan vaker dan gemiddeld negatief tegenover de energietransitie (12% t.o.v. 7% gemiddeld), al ligt dit percentage ook voor deze groep laag.

We zien voornamelijk differentiatie naar opleidingsniveaus: **laag en middelbaar opgeleiden** staan vaker neutraal tegenover de energietransitie (respectievelijk 41% en 36% tegenover 17% bij respondenten met een hoge opleiding). **Hoog opgeleiden** staan enerzijds relatief vaak zeer positief ten aanzien van de energietransitie te staan (32% tegenover 13% bij zowel laag als middelbaar opgeleiden), maar anderzijds staan ze ook

vaker zeer negatief ten aanzien van de energietransitie (6% t.o.v. 2% bij laagopgeleiden en 3% bij middelbaar opgeleiden).

Figuur 4. Vraag 5b: Als je kijkt naar wat je nu weet over duurzame energie, hoe sta je dan in het algemeen tegenover het stimuleren van duurzame energie in Noordoost Brabant? (N = 1.665 / %)

Houding tegenover duurzame energie

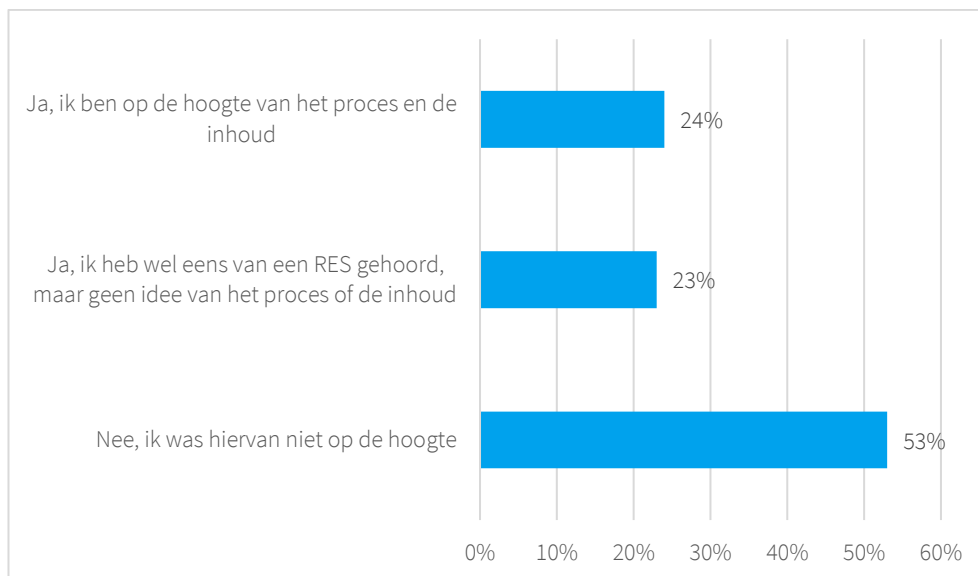
Ook tegenover duurzame energie staat een ruime meerderheid van de respondenten (zeer) positief (62%). Een kwart van de respondenten staat neutraal tegenover duurzame energie (24%) en 14% staat hier (zeer) negatief tegenover.

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

In bijlage B zijn de uitsplitsingen naar leeftijds- en opleidingsgroepen te vinden. Over de gehele linie verschillende leeftijdsgroepen niet veel in hun mening tegenover duurzame energie. We zien met name differentiatie naar opleidingsgroepen. **Laag en middelbaar opgeleiden** staan vaker dan hoog opgeleiden neutraal tegenover duurzame energie (respectievelijk 30% en 28% tegenover 15% bij hoogopgeleiden). **Hoogopgeleiden** zijn, evenals bij de houding tegenover de energietransitie, meer uitgesproken positief of negatief. Enerzijds geeft een deel vaker dan gemiddeld aan zeer positief te staan ten aanzien van duurzame energie (35% tegenover 20% bij laagopgeleiden en 19% bij middelbaar opgeleiden). Anderzijds geeft ook een relatief groot deel aan hier zeer negatief tegenover te staan (9% tegenover 2% bij laag- en 3% bij middelbaar opgeleiden).

2.2 Bekendheid met de RES

Figuur 5. **Vraag 6:** Heb je [voordat je met deze vragenlijst startte] wel eens iets gehoord over de Regionale Energie Strategie (RES)? Eén antwoord mogelijk. (N = 1.665 / %)

Tabel 6. **Vraag 6a:** Op welke manier ben je aan informatie gekomen over de RES? Meerdere antwoorden mogelijk.* (N = 847).

	%
Mijn gemeente	31
Televisie, krant of radio	31
Mensen in mijn omgeving	26
Sociale media	23
Via mijn werk (beroepsmatig)	18
De website van regio Noordoos Brabant	10
Anders	9
De RES-nieuwsbrief	7

*Deze vraag is enkel gesteld aan respondenten die 'ja' hebben geantwoord bij vraag 6.

Bekendheid met de RES

Een kwart van de respondenten (24%) geeft aan op de hoogte te zijn van het proces en de inhoud van de RES. 23% van de respondenten geeft aan wel eens van de RES gehoord te hebben, maar geen zicht te hebben op het proces en/of de inhoud. Een ruime meerderheid Noordoost Brabantse respondenten is niet op de hoogte van de RES (53%). Dat deze respondenten niet op de hoogte zijn van het RES proces of van de inhoud wil niet zeggen dat zij op dit moment ook geen mening hebben over de energietransitie. Wel is het waarschijnlijk dat ze op onderdelen van de concept-RES hun mening nog moeten vormen.

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

In bijlage B zijn de uitsplitsingen naar leeftijds- en opleidingsgroepen te vinden. We zien vooral differentiatie naar opleidingsniveau: 68% van de respondenten met een **laag opleidingsniveau** en 64% van de respondenten met een **middelbaar opleidingsniveau** is niet op de hoogte van de RES (tegenover 33% van de respondenten met een **hoog opleidingsniveau**). Respondenten met een hoog opleidingsniveau geven ook vaker dan gemiddeld aan bekend te zijn met het proces en de inhoud van de RES (42% t.o.v. 9% van de respondenten met een lage opleiding).

Verder zien we dat jongeren (**16 tot en met 30 jaar**) en ouderen (**71 jaar en ouder**) vaker dan gemiddeld aangeven nog niet van de RES gehoord te hebben (respectievelijk 70% en 61% tegenover 53% gemiddeld).

Manier van bekendheid met de RES

Respondenten die wel eens van de RES hebben gehoord, hebben we gevraagd op welke manier zij hiervan hebben gehoord. Dit was met name via de eigen gemeente (31%) of via televisie, krant of radio (31%). Ook geeft een deel van de respondenten aan via mensen in de omgeving (26%) over de RES te hebben gehoord. Tot slot geven mensen bij 'anders' aan dat zij zelf onderzoek hebben gedaan vanuit eigen interesse of via de BOF of een energiecoöperatie op de hoogte zijn van de RES.

3 Duurzame energie en besparen

Onder het thema ‘Duurzame energie en besparen’ komen vragen aan bod over de criteria die van belang zijn voor (toekomstige) keuzes op het gebied van schone energie, over wie het voortouw zou moeten nemen en waar de prioriteiten van de overheid zouden moeten liggen.

3.1 Duurzame energie

Tabel 7. Vraag 7: De keuzes die we nu en in de toekomst maken (op het gebied van schone energie) moeten voldoen aan een aantal criteria. Welke vind jij het belangrijkste? Maximaal 3 antwoorden mogelijk. (N = 1.665)

	%
We kiezen voor de mogelijkheden die bijdragen aan een betaalbare energietransitie voor iedereen	54
We gebruiken zo veel mogelijk ruimte die ‘over’ is, dus ruimte die nu niet echt een functie heeft (denk aan oude stortplaatsen, reststroken langs, infrastructuur en leegstand op bedrijventerreinen)	47
We kiezen voor de mogelijkheden die mensen in de regio het meest passend vinden	35
Waar het kan maken we in combinatie met zonne- of windenergie ‘nieuw’ landschap, met natuur of recreatiemogelijkheden	30
We kiezen voor de mogelijkheden die het beste passen bij het elektriciteits- en gasnetwerk dat we nu hebben	30
De financiële opbrengsten worden voor een deel gebruikt om te investeren in een fijne omgeving om te wonen	27
We kiezen altijd voor de optie die de meeste energie oplevert	17

Criteria schone energie

Respondenten van Noordoost-Brabant vinden het voornamelijk van belang dat de mogelijkheden op het gebied van duurzame energie bijdragen aan een betaalbare energietransitie voor iedereen (54% kiest dit als belangrijk criterium). Bijna de helft van de respondenten geeft aan dat er zoveel mogelijk gebruik moet worden gemaakt van ruimte die ‘over’ is, dus ruimte die nu nauwelijks tot geen functie heeft (47%). Het minst vaak vinden respondenten dat energieregio Noordoost-Brabant altijd moet kiezen voor de optie die de meeste energie oplevert (17% kiest dit als belangrijkste criterium).

De concept-RES van regio Noordoost Brabant heeft de volgende ambitie: *We gaan voor een transitie die uitlegbaar, haalbaar, betaalbaar en vooral eerlijk is*¹³. Dit zien we zien we terug in het streven naar 50% lokaal eigendoms participatie, zowel financiële participatie als (vroegtijdige) zeggenschap, waarbij lusten en lasten van de energietransitie evenredig worden verdeeld en de zeggenschap niet enkel dient te liggen bij degenen met voldoende financiële middelen¹⁴. De aandacht voor haalbaarheid, betaalbaarheid en een eerlijke verdeling voor iedereen als één van de leidende principes van de RES Noordoost Brabant kan op draagvlak rekenen: zoals we hierboven zagen vindt 54% van de respondenten dit een belangrijk principe.

¹³ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.3.

¹⁴ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.36.

Tabel 8. Vraag 8: In de RES hebben we de ambitie om het besparen van energie te versnellen. Wie vind je dat daarin het voortouw moet nemen? Eén antwoord mogelijk. Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

	Koopwoning	Huurwoning	Anders	Gemiddeld RES-NOB
<i>N</i>	1.451	195	19	1.665
De overheid (bijvoorbeeld: zij moet geld beschikbaar stellen om huizen te isoleren)	63	64	51	63
Alle huiseigenaren dragen hierin eigen verantwoordelijkheid (zij kunnen dit doen of niet, en eventueel gebruik maken van een duurzaamheidslening)	20	26	19	21
Deze ontwikkeling gaat vanzelf, extra tijd en geld van gemeenten is niet nodig	8	7	15	8
Anders	9	3	15	8

Tabel 9. Vraag 9: Waar moet de overheid prioriteit aan geven als het gaat om energiebesparing? Maximaal 2 antwoorden mogelijk. Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

	Koopwoning	Huurwoning	Anders	Gemiddeld RES-NOB
<i>N</i>	1.451	195	19	1.665
Verlenen van subsidies voor energiebesparende maatregelen	62	59	71	62
Organiseren van collectieve acties (zoals het gezamenlijk inkopen van zonnepanelen)	36	34	35	35
Advies geven over de mogelijkheden tot aanpassing in en rond de woning	35	31	28	34
Geven van een lening voor energiebesparende maatregelen	20	25	15	21
Verplicht stellen van maatregelen	12	13	4	12
Anders	9	2	21	8

Prioriteiten overheid

Bijna twee derde van de respondenten (63%) vindt dat de overheid het voortouw moet nemen in het versnellen van energie besparen. Eén op de vijf (21%) geeft aan dat alle huiseigenaren de verantwoordelijkheid hiervoor hebben en minder dan één op de tien (8%) vindt dat de ontwikkeling vanzelf gaat, zonder dat inzet van bijvoorbeeld gemeenten nodig is.

Respondenten die hier 'anders' hebben ingevuld geven veelal aan dat beide, dus zowel de overheid als de huiseigenaren hier een rol in spelen. Ook wordt de (grote) industrie genoemd als een partij die hierin het voortouw zou moeten nemen.

Als het dan gaat over het type stimuleringsmaatregelen, dan vindt twee derde van de respondenten dat de overheid voornamelijk dient te focussen op het verlenen van subsidies voor energiebesparende maatregelen (62%). Verder vindt ruim een derde dat de overheid collectieve acties dient te organiseren (35%) of advies moet geven over de mogelijkheden van woningaanpassing (34%). Respondenten kiezen liever niet voor een lening (21% heeft dit als voorkeur) en ook het verplichten van maatregelen wordt minder gewaardeerd (12%).

We zien dat 21% van de respondenten vindt dat de overheid prioriteit moet geven aan het verstrekken van een lening. Het grootste deel van de respondenten vindt dat de overheid prioriteit moet geven aan het treffen van subsidieregelingen (62%). In de concept-RES van regio Noordoost-Brabant lezen we ook dat een aanvullend pakket aan financiële stimulering vanuit de (Rijks)overheid noodzakelijk is om grootschalige- en kleine energieprojecten te realiseren, gericht op het haalbaar en betaalbaar maken van de energietransitie¹⁵. In de concept-RES wordt geconstateerd dat zo'n 10% tot 40% van de mensen in de regio zonder (financiële) begeleiding niet mee kan doen in de energietransitie¹⁶.

Respondenten die 'anders' hebben ingevuld hebben een aantal andere prioriteiten voor de overheid genoemd: zorgen dat bedrijven hier meer in doen en verplicht worden om actie te ondernemen, zorgen dat er een duidelijke toekomstvisie komt en geen wisselend beleid, zorgen dat het betaalbaar wordt voor iedereen en maatregelen niet teveel opleggen aan de burgers. Een deel van de respondenten (circa 14 personen) geeft eveneens aan dat zij vinden dat de overheid prioriteit moet geven aan het ontwikkelen van kernenergie. We lezen onder meer:

- *“Bedrijven aanspreken op hun verantwoordelijkheid om energie te besparen.”*
- *“Een stabiel beleid voeren welk duidelijkheid geeft voor de komende 10 jaar.”*
- *“Het mogelijk maken dat iedereen hieraan mee kan doen.”*
- *“Kijken naar waterstof en kernenergie, meteen CO2 probleem opgelost, veel effectiever dan huidige plannen.”*
- *“Hulp en subsidies richten op E-F-G label woningen.”*

¹⁵ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.39.

¹⁶ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.3.

4 Zonne-energie

Het thema ‘zonne-energie’ bevat vragen omtrent zonnepanelen op daken van respondenten. Ook is er aandacht voor het aanleggen van zonneparken, aan welke plekken geven respondenten de voorkeur? En welke mogelijkheid zien zij het minst zitten?

4.1 Zonnepanelen op daken

Tabel 10. Vraag 10: Het is de bedoeling dat in 2030 op de helft van alle daken van huizen zonnepanelen liggen. Liggen er dan ook zonnepanelen op jouw dak?¹⁷ Eén antwoord mogelijk. Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders (%)**.

	Koopwoning	Huurwoning	Anders	Gemiddeld RES- NOB
<i>N</i>	1.451	195	19	1.665
Ja, ik heb ze nu al	45	22	21	40
Ja	8	3	2	7
Dat weet ik niet	13	13	29	13
Misschien	9	2	3	8
Nee	24	3	43	20
Niet van toepassing, ik woon in een huurhuis	0	58	3	12

Respondenten konden hierbij aangeven waarom ze wel, niet of misschien verwachten over tien jaar zonnepanelen op hun dak te hebben liggen. Respondenten die bij deze vraag hebben aangegeven dat ze deze over 10 jaar wel hebben (7%), geven daarbij aan dat ze er nu al mee bezig zijn, dat ze verduurzamen belangrijk vinden of het een goede investering vinden. Enkele reacties:

- “Dat interessant is voor milieu en portemonnee.”
- “Ik bezig ben met het bouwen van een nul-op-de-meter woning.”
- “Ik het belangrijk vindt dat er op die manier energie opgewekt wordt.”

De respondenten die het nog niet weten of ze over tien jaar ook zonnepanelen op hun dak zullen hebben (13%), geven als reden veelal aan dat ze dit laten afhangen van de technische ontwikkeling die zonnepanelen nu nog doormaken, ze twijfelen of zonnepanelen economisch rendabel zijn en dat ze eerst andere verduurzamingsmaatregelen aan hun huis willen doen. Sommigen weten niet of ze over tien jaar nog in hun huidige woning wonen. We lezen onder meer:

- “Ik dan eerst andere maatregelen op het gebied van isoleren zal moeten nemen. Ik gebruik namelijk weinig elektriciteit in verhouding tot mijn gasgebruik. Op dit moment hebben zonnepanelen voor mij nog weinig zin.”
- “Ik mogelijk wil verhuizen.”

¹⁷ Het daadwerkelijke percentage woningen met geregistreeerde zonnepanelen in Noordoost-Brabant was in 2019 14%. Bron: CBS 2019, verkregen van <https://klimaatmonitor.databank.nl/dashboard/dashboard/woningen/>

Respondenten die aangeven dat er over tien jaar geen zonnepanelen op hun dak liggen (20%) geven onder meer aan dat hun dak hiervoor niet geschikt is, de investering te hoog voor hen is, ze in een appartement wonen of dat ze het niet mooi vinden staan op hun woning. Enkele reacties:

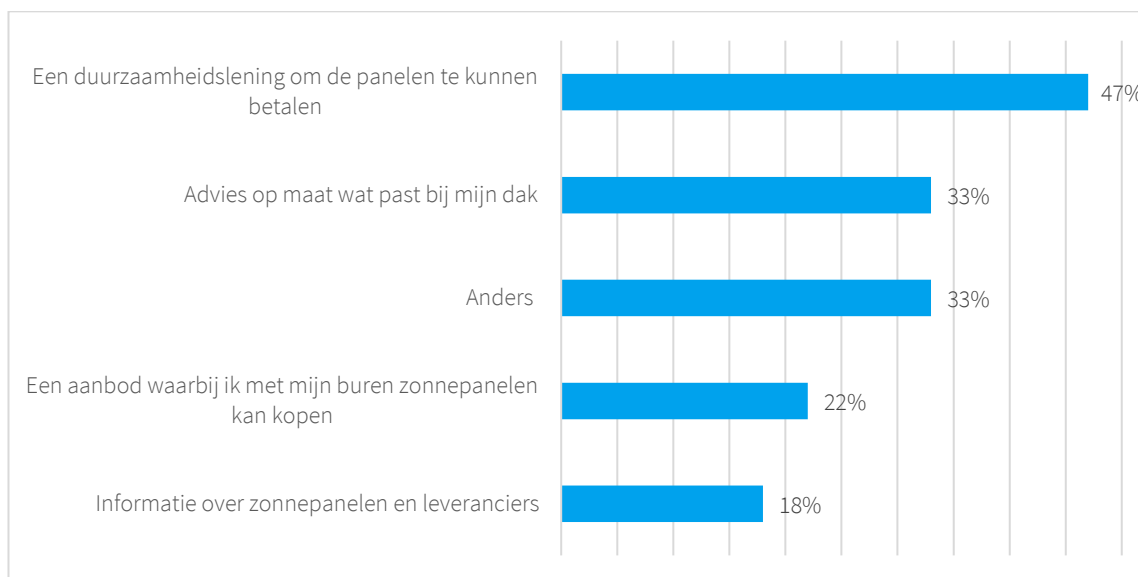
- *“Het dak daar niet voor geschikt is, teveel schuine vlakken met schaduw en te weinig zonlicht.”*
- *“Huis met rieten kap en ben niet overtuigd van de werkelijke bijdrage aan de energietransitie.”*
- *“Te duur in verhouding tot opbrengst en onvoorspelbaarheid energiebedrijven.”*
- *“Wij hier niet meer zo lang wonen.”*

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

In bijlage B is een uitsplitsing te vinden van deze vraag naar leeftijds- en opleidingsgroepen. We zien dat respondenten tussen de **41 en 70 jaar** ouder vaker dan gemiddeld aangeven al zonnepanelen op hun daken te hebben liggen. Jonge respondenten (tussen de **16 en 30 jaar oud**) weten vaker dan gemiddeld nog niet of er in 2030 zonnepanelen op hun dak liggen, of het is voor niet van toepassing aangezien zij in een huurhuis wonen. Ook respondenten van **71 jaar en ouder** geven vaker dan gemiddeld aan in een huurhuis te wonen, waardoor de vraag niet relevant is.

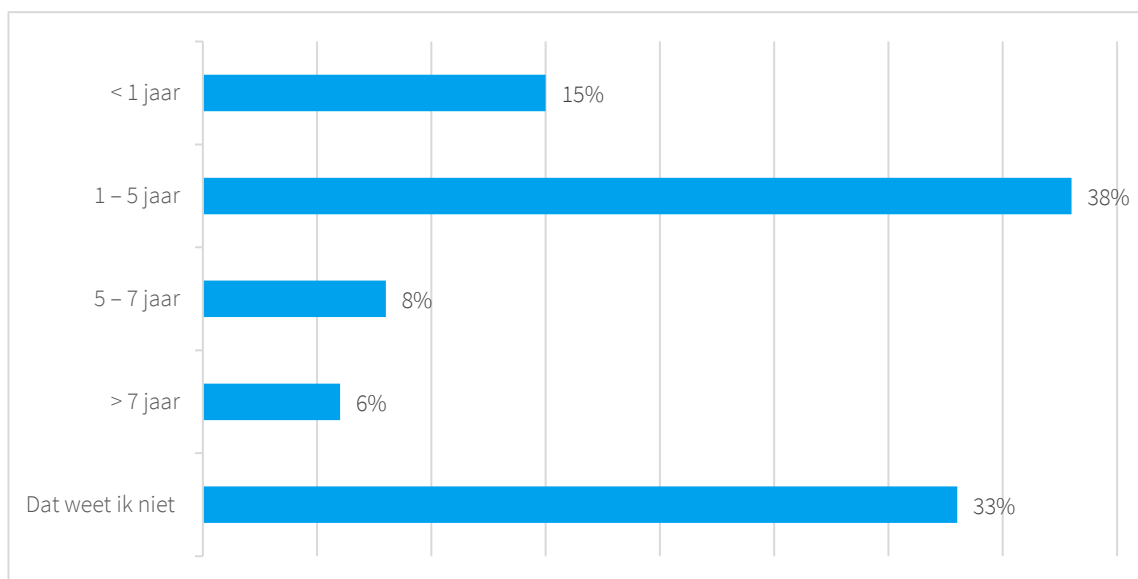
Mensen met een **laag of middelbaar opleidingsniveau** geven relatief vaak aan dat zij niet weten of ze in 2030 zonnepanelen op hun dak hebben liggen, aangezien ze in een huurhuis wonen (20% van de laag- en 15% van de middelbaar opgeleiden tegenover 5% van de mensen met een hoge opleiding). Mensen met een **hoger opleidingsniveau** geven vaker dan gemiddeld aan dat zij al zonnepanelen hebben (45% van de mensen met een hoge opleiding tegenover 36% van de respondenten met een lage opleiding) of dat ze er in 2030 zeker zullen liggen (12% tegenover 3% van de respondenten met een lage opleiding).

Figuur 6. Vraag 11: Wat heb je nodig om in de toekomst zonnepanelen op je dak te leggen?* Meerdere antwoorden mogelijk. (N = 283).

*Alleen ingevuld door respondenten die bij vraag 10 'ja' of 'misschien' hebben ingevuld.

Figuur 7. Vraag 12: Op welke termijn verwacht je zonnepanelen op jouw dak te installeren?* (N = 283).

*Alleen ingevuld door respondenten die bij vraag 10 'ja' of 'misschien' hebben ingevuld.

Zon op daken

We hebben bij vraag 11 en 12 alleen gekeken naar woningeigenaren die verwachten in 2030 (misschien) zonnepanelen op hun dak te hebben liggen. Voor deze woningeigenaren geldt dat zij de investeringen in zonnepanelen op moeten kunnen brengen én de bereidheid moeten hebben om te investeren. Voor huurders is de situatie anders. Voor het verduurzamen van de woning is een huurder afhankelijk van de verhuurder.

Van de eigenaar-bewoners die verwachten in 2030 (misschien) zonnepanelen op hun dak te hebben liggen, geeft bijna de helft (47%) aan een duurzaamheidslening nodig hebben om in de toekomst zonnepanelen te kunnen betalen. Een derde geeft aan dat zij advies op maat nodig hebben over wat bij hun dak past om daadwerkelijk de zonnepanelen te leggen (33%). 22% geeft aan dat zij een aanbod nodig hebben om bijvoorbeeld samen met hun burens zonnepanelen op het dak te leggen. We zien dat individuele ondersteuningsopties de voorkeur hebben boven collectieve ondersteuningsopties.

In de concept-RES van Noordoost-Brabant lezen we dat een streven van de regio is dat er de komende jaren sterk wordt ingezet op het informeren en de bewustwording van inwoners in de regio. Dit kan bijvoorbeeld door een onafhankelijk loket waar men terecht kan voor informatie en advies. Dit komt overeen met de behoefte van een deel van de woningeigenaren die verwacht binnen 10 jaar zonnepanelen op hun dak te hebben liggen¹⁸. Zij hebben behoefte aan advies op maat en aan informatie over aanbieders en leveranciers.

Respondenten die bij vraag 11 (*Wat heb je nodig om in de toekomst zonnepanelen op je dak te leggen?*) ‘anders’ hebben ingevuld (33%), geven bijvoorbeeld aan dat ze graag zekerheid willen over het terug verdienen van de opgewekte energie. Ook actie vanuit de woningcorporatie wordt genoemd en sommige respondenten geven aan dat zij financiële middelen hiervoor nodig hebben. Een aantal respondenten geeft aan dat ze eigenlijk niets nodig hebben omdat ze over alle informatie beschikken en binnenkort overgaan op het plaatsen van zonnepanelen. Zo lezen we onder meer:

- *“Zekerheid dat ik mijn opgewekte energie optimaal kan terug verdienen.”*
- *“Een investering van de woningbouwvereniging.”*
- *“Advies over wie de beste leverancier is en wat je precies op je dak moet leggen.”*
- *“Niets, aangezien we de offertes al binnen hebben en dit weekend een besluit nemen.”*

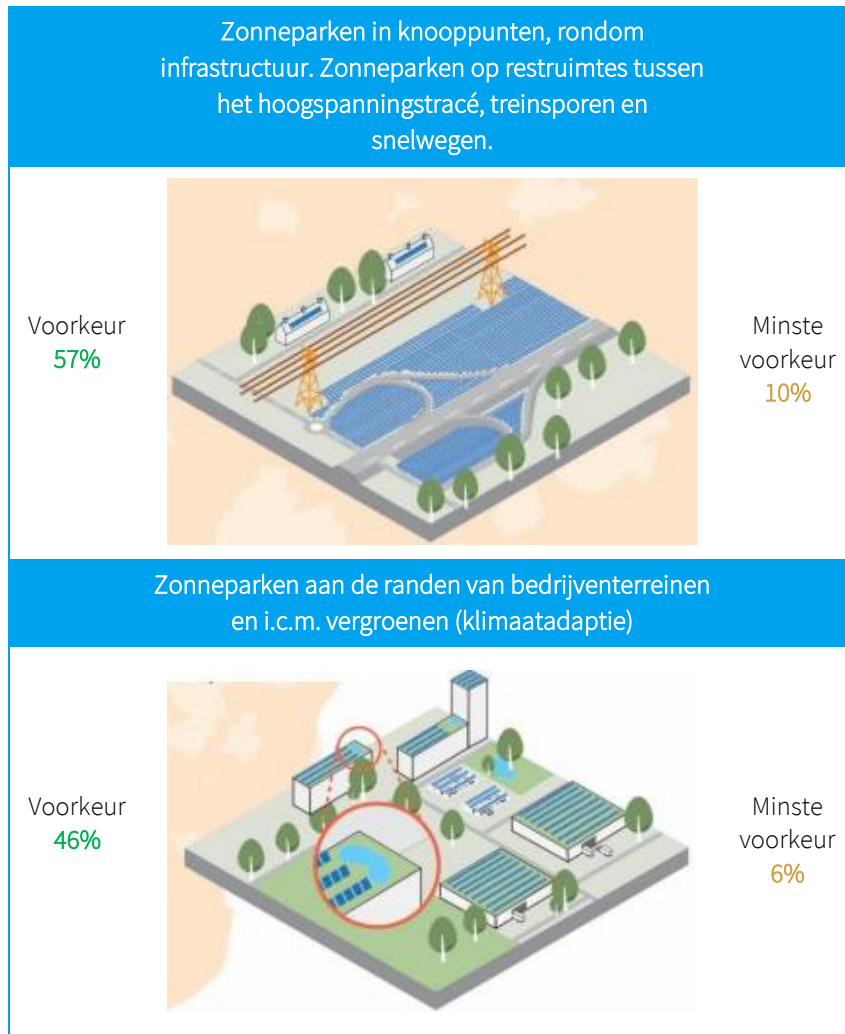
Ruim een derde van de respondenten die denkt in 2030 (misschien) zonnepanelen op hun dak te hebben liggen, geeft aan te verwachten dat dit tussen de 1 en 5 jaar zal gebeuren (38%). Eveneens een derde van deze respondenten (33%) geeft aan nog niet te weten op welke termijn zij zonnepanelen zullen nemen.

¹⁸ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.32.

4.2 Aanleggen zonneparken

De respondenten hebben zes afbeeldingen voorgelegd gekregen over de wijze waarop zonneparken aangelegd kunnen worden. Vervolgens is hen gevraagd welke twee varianten hen het meest aanspreken en welke variant hen het minst aanspreekt.

Tabel 11. Vraag 13: Voor het aanleggen van zonneparken (park met meerdere zonnepanelen bij elkaar) zijn er verschillende mogelijkheden. Niet alles kan op elke locatie. Welke variant(en) spreekt / spreken jou het meest aan? Maximaal 2 antwoorden mogelijk. (N = 1.665) – percentage in groen. En welke variant spreekt je het minst aan? Eén antwoord mogelijk (N = 1.658) – percentage in oranje.

Zonneparken in combinatie met windmolens

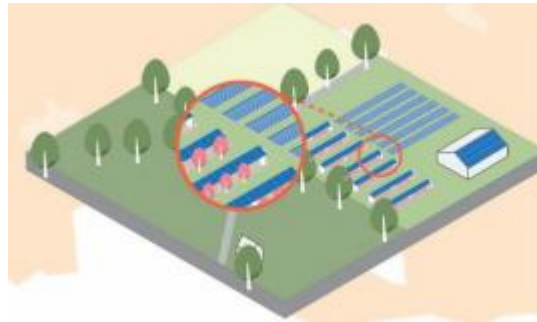
Voorkeur
16%

Minste
voorkeur
27%

Zonneparken in combinatie met geschikte landbouwgewassen

Voorkeur
15%

Minste
voorkeur
8%

Zonneparken in combinatie met natte natuur

Voorkeur
11%

Minste
voorkeur
25%

Zonneparken in combinatie met nog te ontwikkelen natuur

Anders

Voorkeur 13%	Minste voorkeur 7%
-----------------	-----------------------

Voorkeur voor varianten zonneparken

Ruim de helft van de respondenten geeft de voorkeur aan een zonnepark in knooppunten, op restruimtes langs treinsporen of snelwegen (57%). Voor 10% van de respondenten is dit de minst acceptabele variant. Ook geeft 46% van de respondenten de voorkeur aan zonneparken aan randen van bedrijventerreinen en in combinatie met vergroening en klimaatadaptie. Voor 6% van de respondenten is dit de minst acceptabele variant. De voorkeur om zonneparken in restruimtes of op bedrijventerreinen te plaatsen lezen we ook terug in de concept-RES. Hierin staat dat bij het zoeken van plekken voor zonneparken zowel (grootschalige) daken als restgronden noodzakelijk zijn om aan de opgave te kunnen voldoen¹⁹.

De variant van zonneparken in combinatie met windmolens heeft bij 16% van de respondenten de voorkeur, voor ruim een kwart van de respondenten is dit de minst aantrekkelijke variant (27%). Een zonnepark in combinatie met natte natuur heeft voor 11% de voorkeur, voor een kwart van de respondenten is dit de minst aantrekkelijke variant. In de concept-RES van Noordoost Brabant lezen we echter dat het wel het uitgangspunt is om in te zetten op combinaties van opwek zon en wind, waarbij bij voorkeur meerdere windturbines en grotere zonnenvelden worden geclusterd rondom één locatie. Liever één groot cluster dan verspreid over het landschap²⁰.

Verder geeft 25% aan de variant van een zonnepark in combinatie met natte natuur het minst aantrekkelijk te vinden (11% vindt dit wel een goede variant), 17% vindt de variant met nog te ontwikkelen natuur het minst aantrekkelijk. In de concept-RES lezen we dat een uitgangspunt is dat de energietransitie wordt gezien als onderdeel van een gebiedsopgave, waarbij beschikbare ruimte meervoudig en efficiënt wordt gebruikt. In de concept-RES wordt geconstateerd dat “dubbel ruimtegebruik en het verbinden van de

¹⁹ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.26.

²⁰ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.25.

*transities essentieel zijn in dit drukbezette deel van het land*²¹. Daarbij is het wel een nadrukkelijk uitgangspunt dat natuurgebieden en bestaande bossen uitgesloten worden voor zonneweiden en windturbines²².

Respondenten konden bij de deze vragen over varianten voor zonneparken ook ‘anders’ invullen. Degenen die daarvan gebruik hebben gemaakt geven met name aan dat geen van de varianten hen aanspreekt. Dat het hen niet aanspreekt komt voor al omdat zij graag zien dat zonnepanelen uitsluitend op daken worden geplaatst en niet in het buitengebied.

Zo lezen we bijvoorbeeld:

- *“Panelen allen op reeds beschikbare daken en muren. Geen landschapsvervuiling gewenst.”*
- *“Geen zonnepanelen op kostbare landbouwgrond dan liever windmolens die ruimte efficiënter zijn.”*
- *“Ik vind grote velden met zonnepanelen niks. Ze moeten op daken van bijvoorbeeld grote gebouwen, als geluidsscherm langs de snelweg of zo iets dergelijks.”*
- *“Op bedrijfsgebouwen, er zijn zoveel daken waarop nog geen panelen liggen.”*
- *“Groene energie uit buitenland halen waar men meer ruimte over heeft (van zonneparken en windmolenparken).“*

²¹ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.26.

²² RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.28.

5 Windenergie

Naast zonne-energie is ook windenergie een belangrijk thema binnen de concept RES Noordoost Brabant. Dit hoofdstuk gaat in op de wijze waarop de inwoners van Noordoost Brabant aankijken tegen windenergie in de regio.

5.1 Windenergie in de regio

Tabel 12. **Vraag 15:** Welke uitspraak of uitspraken spreken je het meeste aan als het gaat over windenergie? Maximaal 2 antwoorden mogelijk (N = 1.650).

	%
Ik vind dat windmolens altijd in een cluster van windmolens neergezet moeten worden en niet als een soort hagelslag door het landschap	40
Ik vind het goed dat er alleen nieuwe windmolens geplaatst worden in al bestaande gebieden voor windenergie	25
Ik sta sowieso negatief ten opzichte van windenergie, ongeacht waar windmolens geplaatst worden	23
Ik zou graag willen dat de regio volop inzet op windenergie en ook nieuwe gebieden hiervoor aanwijst in mijn regio	20
Anders	13
Dat weet ik niet / geen mening	7
Ik vind dat er in de bestaande gebieden al voldoende windmolens staan en dat voor meer windmolens nieuwe gebieden aangewezen moeten worden.	6

Het plaatsen van windmolens

Als het gaat over de plaatsing van windmolens, vindt twee vijfde van de respondenten dat windmolens altijd in een cluster neergezet dienen te worden (40%). Dit is ook een wens die we teruglezen in de concept-RES voor Noordoost Brabant. Hierin lezen we dat clustering en concentratie belangrijk zijn bij de keuzes om een fijne leefomgeving en zorgvuldig ruimtegebruik te realiseren. Door windmolens te clusteren, wordt volgens de regio voorkomen dat windturbines verspreid staan door het gehele gebied en daarmee wordt voorkomen dat er overal een beleving van windturbines is en de maatschappelijke kosten worden hierdoor beperkt²³. Wat respondenten onder een cluster verstaan is niet uitgevraagd, maar ze willen windmolens niet als hagelslag in het landschap geplaatst zien.

Een kwart van de respondenten vindt dat er uitsluitend windmolens mogen worden geplaatst in al bestaande gebieden voor windenergie (25%). Daartegenover staat dat een bijna even groot deel van de respondenten negatief gestemd is over windenergie, ongeacht waar de windmolens geplaatst worden (23%). Ten slotte zien we dat een vijfde van de respondenten graag ziet dat energieregio Noordoost Brabant volop inzet op windenergie en hiervoor ook nieuwe gebieden in de regio aanwijst (20%).

²³ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.28.

6 Warmte

Voor de gebouwde omgeving maakt elke regio, als onderdeel van de RES, een Regionale Structuurvisie Warmte met daarin een voorstel hoe het warmteaanbod, de warmtevraag en de bijbehorende infrastructuur op regionaal niveau met elkaar verbonden kunnen worden. In dit hoofdstuk gaan we in op de vraag hoe bewoners van Noordoost Brabant aankijken tegen de overstap van aardgas naar andere warmtebronnen.

6.1 Van het aardgas af

Tabel 13. Vraag 16a: Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

A. Het is haalbaar dat alle woningen in 2050 van het aardgas af zijn	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens	Weet niet / geen mening
Koopwoning	1.414	33	21	37	8
Huurwoning	187	40	20	26	13
Anders	19	26	49	19	5
Gemiddeld RES-NOB	1.620	34	22	35	9

Tabel 14. Vraag 16b: Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

B. Ik maak mij zorgen over de monopoliepositie van grote energiebedrijven en wat dat betekent voor mijn energierekening	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens	Weet niet / geen mening
Koopwoning	1.402	61	18	17	5
Huurwoning	188	53	21	16	9
Anders	18	51	26	14	9
Gemiddeld RES- NOB	1.608	59	19	16	6

Tabel 15. Vraag 16c: Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

C. Ik maak mij zorgen over de kosten om mijn huis aan te passen	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens	Weet niet / geen mening
Koopwoning	1.386	62	16	20	2
Huurwoning	139	52	26	17	5
Anders	17	42	25	23	10
Gemiddeld RES- NOB	1.542	60	18	19	2

Tabel 16. Vraag 16d: Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

D. Ik maak mij geen zorgen als het gaat over duurzame warmte	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens	Weet niet / geen mening
Koopwoning	1.393	34	26	35	4
Huurwoning	183	31	34	22	12
Anders	16	23	32	35	10
Gemiddeld RES- NOB	1.592	33	28	32	6

Tabel 17. Vraag 16e: Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

E. Ik vind het ingewikkeld dat je zelf niet veel te kiezen hebt	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens	Weet niet / geen mening
Koopwoning	1.382	51	22	21	6
Huurwoning	177	41	30	22	7
Anders	18	51	24	24	1
Gemiddeld RES- NOB	1.577	49	23	22	6

Tabel 13. Vraag 16f: Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

F. Ik weet niet goed welke alternatieven er zijn voor het opwekken van warmte.	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens	Weet niet / geen mening
Koopwoning	1.381	30	18	48	4
Huurwoning	179	37	28	26	9
Anders	18	21	27	47	4
Gemiddeld RES- NOB	1.578	32	20	43	5

De overstap van aardgas naar een andere warmtebron

Ongeveer een derde van de respondenten denkt dat het haalbaar is dat in 2050 alle woningen van het aardgas af zijn (34%), terwijl een vergelijkbaar percentage respondenten denkt dat dit niet haalbaar is (35%). Ruim de helft van de respondenten (59%) maakt zich zorgen over de monopoliepositie van grote bedrijven. Bijna twee derde maakt zich zorgen over de kosten om de eigen woning aan te passen (60%). Dit zien we, niet verrassend, vooral terug bij respondenten met een koopwoning (62% van de woningeigenaren maakt zich hier zorgen over, tegenover 52% van de huurders).

De respondenten zijn verdeeld als het gaat over de zorgen omtrent duurzame warmte, mogelijk omdat dit een lastig onderwerp is voor mensen om een mening over te vormen. Ongeveer 33% maakt zich geen zorgen, ongeveer 28% staat hier neutraal in en ongeveer 32% maakt zich wel zorgen als het gaat over duurzame warmte. Bijna de helft van de respondenten geeft daarnaast aan dat zij het ingewikkeld vinden dat je zelf niet veel te kiezen hebt als het gaat om (duurzame) warmte (49% is het hier (helemaal) mee eens).

Ook bij deze stellingen konden respondenten een toelichting geven. We lezen dat zij vinden dat er nu nog geen goed alternatief voor aardgas is. Ze zouden in ieder geval graag zien dat het huidige aardgasnet wordt gebruikt voor alternatieven. Een deel van de respondenten (circa 39 mensen) wil graag dat er op kernenergie wordt ingezet. Enkele reacties:

- “Er zijn op dit moment gewoon nog geen goede alternatieven. Er zou (wellicht vanuit de overheid) veel meer gedaan moeten worden om nieuwe energie te ontwikkelen en daarnaast zeker zo belangrijk om bestaande vormen te optimaliseren zodat er minder energie nodig is. Er is zeker veel meer mogelijk dan nu wordt gesuggereerd. Geef universiteiten/onderzoeks centra geld om nieuwe projecten op te starten.”
- “Het huidige aardgasnet zou aangepast moeten worden voor waterstof!”

- “Ik mis de kernenergie en waterstof in dit verhaal.”

Tabel 18. Vraag 17: In hoeverre hebben onderstaande warmtebronnen jouw voorkeur? (N = 1.617 / %)

	(Volledig) mijn voorkeur	Neutraal	(Totaal) niet mijn voorkeur	Weet niet / geen mening
Rechtstreekse warmte van de zon (via zonnecollectoren, die zonlicht omzetten in warmte)	75	14	8	3
Restwarmte uit de industrie (warmte die vrijkomt bij industrieprocessen)	68	14	12	5
Warmte uit water (aquathermie, bijvoorbeeld via riool-, afval-, drink- en oppervlaktewater)	62	24	8	6
Warmte uit de aarde (geothermie, gebruikmakend van temperatuurverschillen in de aardoppervlakte, warmte en kou-opslag)	62	18	14	6
Warmte uit afval (restafval omzetten naar warmte)	59	19	16	6
Warmte uit de lucht (warmtepomp)	56	20	19	6
Warmte uit Nederlandse biomassa*	33	20	41	6
Warmte uit buitenlandse biomassa*	15	19	61	6

*Biomassa is grondstof uit planten, bomen, plantaardig afval dat je als bron voor energie kan gebruiken

Alternatieve warmtebronnen

We hebben de respondenten verschillende warmtebronnen voorgelegd: driekwart van de respondenten heeft (volledig) de voorkeur voor rechtstreekse warmte van zon via zonnecollectoren. Verder geeft 68% de (volledige) voorkeur voor restwarmte uit industrie. 62% heeft (volledig) de voorkeur voor warmte uit water of warmte uit de aarde. Respondenten hebben minder de voorkeur voor warmte uit biomassa, voor 41% heeft Nederlandse biomassa (totaal) niet de voorkeur en voor 61% heeft buitenlandse biomassa (totaal niet de voorkeur). In de concept-RES van Noordoost Brabant lezen we dat van een aantal grote bronnen, met name warmte uit de aarde en restwarmte, de potentie voor de regio nog onduidelijk is. Hier wordt nader onderzoek naar verricht, om afspraken te kunnen maken rondom de verdeling van deze bronnen²⁴.

In Bijlage 1 van de concept-RES is een aanzet gemaakt voor de Regionale Structuur Warmte (RSW)²⁵, waarin vraag en aanbod van warmte in de regio aan elkaar gekoppeld zijn en waarin verschillende strategieën en een afwegingskader beschreven zijn voor het verduurzamen van woningen. De resultaten van de RSW dienen als input voor de gemeentelijke Transitievisies Warmte (TVW's). Gemeenten geven in deze TVW's een planning van wanneer deze wijken van het aardgas gaan. Voor wijken die voor 2030 van het aardgas af gaan, worden de mogelijke alternatieve infrastructuren voor warmte beschreven. Al deze gemeentelijke Transitievisies Warmte zullen een gezamenlijk beeld moeten geven van de beste toepassing van verschillende warmtebronnen.

²⁴ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.14.

²⁵ Warmte Transitie Makers, *Regionale Structuur Warmte voor RES Noordoost Brabant, versie 0.5 (CONCEPT)*.

Concluderend kunnen we op het gebied van warmte stellen dat respondenten zich met name zorgen maken over de afhankelijkheid van energiebedrijven en de energierekening, om de investeringskosten en om autonomie en zeggenschap. We zien daarbij een voorkeur voor rechtstreekse warmte uit de zon, restwarmte vanuit de industrie en warmte uit de aarde en water boven warmte uit biomassa. Voor de (haalbaarheid van) de warmtetransitie betekent dit dat individuele oplossingen over het algemeen de voorkeur hebben boven collectieve oplossingen (waarbij sprake is van afhankelijkheid van grote warmteleveranciers en gebrek aan autonomie of keuzevrijheid). In de warmtevisies is het daarnaast van belang om aandacht te houden voor de eindgebruikerskosten.

7 Betrokken worden

Een belangrijk onderdeel van de RES-processen is dat bewoners betrokken worden bij en meegenomen worden in de totstandkoming of uitvoering van de RES'en. Dit lezen we ook terug in de concept-RES van regio Noordoost Brabant. Hierin staat bijvoorbeeld dat één van de leidende principes voor de regio Noordoost Brabant is dat er een *sterke lokale procesparticipatie van inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties is bij de realisatie van de opgave via een omgevingsdialoog zoals bedoeld in de Omgevingswet*²⁶. Zowel financiële participatie als medezeggenschap en procesparticipatie worden belangrijk geacht in de concept-RES van Noordoost Brabant.

In dit hoofdstuk presenteren we de resultaten met betrekking tot betrokkenheid en participatie. Wat vinden bewoners belangrijk, waarover willen zij geïnformeerd worden of waarbij willen zij betrokken worden? En welke manier zou dan de voorkeur hebben? Ook hebben we specifiek aandacht voor de financiële participatie van bewoners.

7.1 Procesparticipatie

Tabel 19 Vraag 18: In hoeverre vind je de volgende aspecten belangrijk? (N = 1.613 / %)

	Heel belangrijk	Belangrijk	Niet belangrijk / niet onbelangrijk	Onbelangrijk	Weet niet / geen mening
A. Inwoners kunnen meedenken bij windprojecten	46	39	9	4	2
B. Inwoners kunnen meedenken bij zonneprojecten	42	41	11	4	2
C. Inwoners kunnen investeren in windprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen	14	33	27	19	7
D. Inwoners kunnen investeren in zonneprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen	17	33	29	15	6
E. Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van windprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie)	14	32	28	21	6
F. Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van zonneprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie)	17	34	27	17	6

Betrokkenheid en participatie

Respondenten vinden het met name (heel) belangrijk dat zij kunnen meedenken bij windprojecten (85%) en bij zonneprojecten (83%). Verder vindt 50% het (heel) belangrijk dat bewoners kunnen investeren in zonneprojecten in de regio en 51% dat bewoners mede-eigenaar kunnen worden van zonneprojecten in de regio. Als het gaat om windprojecten zien we vergelijkbare cijfers: 47% van de respondenten vindt het (heel) belangrijk dat bewoners kunnen investeren in windprojecten in de regio. Bijna helft van de respondenten vindt het (heel) belangrijk dat zij mede-eigenaar kunnen worden van windprojecten in de regio (46%).

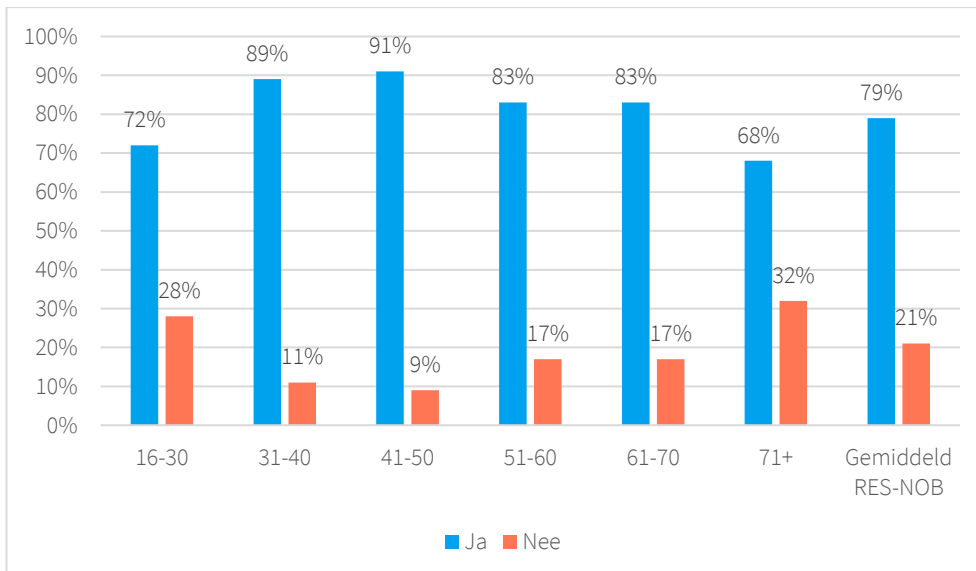
²⁶ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.17.

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

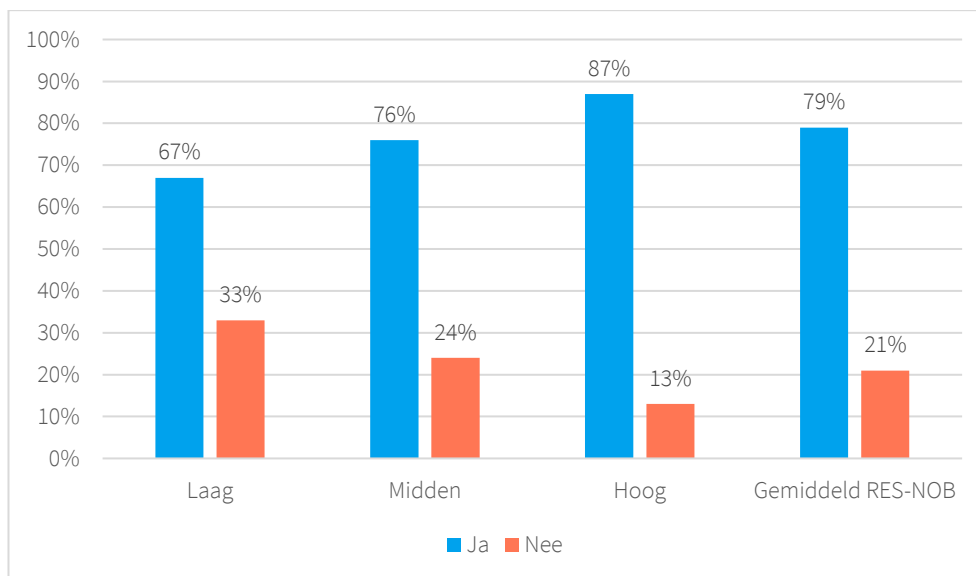
De verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen zijn te vinden in bijlage B. We zien op dit thema met name verschillen tussen opleidingsgroepen. Over het algemeen lijken **lager** en **middelbaar opgeleiden** een wat minder sterke mening te hebben over het meedenken, mee-investeren of mede-eigenaar worden in wind- en zonneprojecten. Zij geven relatief vaak aan de stelling niet belangrijk / niet onbelangrijk te vinden, het niet te weten of geen mening te hebben. **Hoger opgeleiden** vinden alle stellingen vaker (heel) belangrijk, met uitzondering van het investeren in zonneprojecten. Dit vinden zij relatief vaak 'onbelangrijk', evenals het kunnen investeren in windprojecten.

Verder zien we dat jongeren (**16 t/m 30 jaar**) relatief iets minder geïnteresseerd lijken in het meedenken in wind- en zonneprojecten dan de andere leeftijdsgroepen, en vooral geïnteresseerd zijn in het investeren in wind- en zonneprojecten. Respondenten tussen de **31 en 70 jaar** geven relatief vaak aan dat zij het heel belangrijk vinden om mee te kunnen denken in wind- en zonneprojecten, en vinden het ten opzichte van de jongste en oudste respondenten minder belangrijk om te kunnen investeren in zonne- en windprojecten. Respondenten van **71 jaar en ouder** geven over het algemeen relatief vaak aan bovenstaande niet belangrijk en niet onbelangrijk te vinden.

Figuur 8. Vraag 22: Wil je door jouw gemeente betrokken worden bij of geïnformeerd worden over plannen rondom duurzame energie? Eén antwoord mogelijk. Uitgesplitst naar **leeftijdsgroepen** (N = 1.601 /%).

Figuur 9. Vraag 22: Wil je door jouw gemeente betrokken worden bij of geïnformeerd worden over plannen rondom duurzame energie? Eén antwoord mogelijk. Uitgesplitst naar **opleidingsgroepen** (N = 1.601 / %).

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

Vier op de vijf respondenten geven aan door de gemeente geïnformeerd of betrokken te willen worden over plannen rondom duurzame energie. Respondenten tussen de **16 en 31 jaar oud** en respondenten **ouder dan 71 jaar** geven vaker dan gemiddeld aan niet betrokken of geïnformeerd te willen worden door de gemeente bij plannen rondom duurzame energie. Hier ligt een uitdaging voor regio Noordoost Brabant, te meer aangezien de regio specifieke aandacht geeft in het concept-bod aan het belang om jongeren te betrekken bij de uitvoering van de RES²⁷.

Verder zijn er **verschillen naar opleidingsniveau**. **Laag en middelbaar opgeleide** respondenten geven vaker dan gemiddeld aan niet betrokken of geïnformeerd te willen worden door de gemeente bij plannen rondom duurzame energie. Van de respondenten met een **hoge opleiding** geeft 87% aan wel geïnformeerd of betrokken te willen worden tegenover 67% van de respondenten met een **lage opleiding** en 76% van de respondenten met een **middelbare opleiding**.

Niet betrokken blijven

De respondenten die bij deze vraag hebben aangegeven dat ze niet verder betrokken of geïnformeerd willen worden door hun gemeente over dit onderwerp hebben we gevraagd waarom zij dit niet willen.

Zij geven aan dat ze dit niet willen omdat ze er niet mee bezig zijn of het hen niet interesseert. Sommigen vinden zichzelf hiervoor te oud. Daarbij geeft ook een deel van hen aan dat ze geen vertrouwen hebben in de gemeente/de overheid en dat burgers toch niet echt inspraak hebben.

²⁷ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.3.

Enkele reacties:

- “Met mijn leeftijd heb ik geen zin om me er zo druk over te maken. Dit moet ik aan jongeren overlaten.”
- “Verspilde moeite. De gemeente Oss luistert alleen naar de investeerders.”
- “Heb er geen verstand van.”

Tabel 20. Vraag 24: Waar wil je zeker bij betrokken worden?* Meerdere antwoorden mogelijk. (N = 1.349 / %)

	%%
Over waar zonneparken komen te staan	70
Over waar windmolens komen te staan	70
Over het besluitvormingsproces rondom duurzame energie van mijn gemeente	61
Over hoe een deel van de opbrengsten ten goede kan komen aan de omwonenden	42
Over hoe ik zelf kan investeren in en profiteren van zonne-energie in mijn gemeente	36
Over hoe een deel van de opbrengsten ten goede kan komen aan collectieve projecten (zoals cultuur, sport en leefbaarheid in de omgeving)	34
Over hoe ik zelf kan investeren in en profiteren van windenergie in mijn gemeente	32
Over andere zaken	8

*Alleen ingevuld door respondenten die bij vraag 22 'ja' hebben ingevuld.

Betrokkenheid bij plannen rondom duurzame energie

Twee derde van de respondenten die hebben aangegeven door de gemeente geïnformeerd of betrokken te willen worden, willen zeker betrokken worden bij de plaatsing (locatie) van zonneparken (70%) of windmolens (70%). Ook geeft bijna twee derde aan zeker betrokken te willen worden bij het besluitvormingsproces rondom duurzame energie binnen de eigen gemeente in zijn algemeenheid (61%). 36% van de respondenten wil zeker betrokken worden bij 'hoe men zelf kan investeren in en profiteren van zonne-energie in de eigen gemeente' of bij 'hoe men zelf kan investeren in en profiteren van windenergie in de eigen gemeente.' (32%).

De respondenten konden hier aangeven dat ze over 'andere zaken' geïnformeerd willen worden. Zaken die genoemd zijn onder meer: ontwikkelingen met betrekking tot alternatieven waaronder waterstof en kernenergie, over hoe de eigen gemeente bijdraagt aan de energietransitie en over subsidiemogelijkheden.

Tabel 21. Vraag 25 – Op welke manier wil je graag betrokken / geïnformeerd worden? Meerdere antwoorden mogelijk. ** Uitgesplitst naar **leeftijdsgroepen** (N = 1.348 / %) ²⁸

	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld RES-NOB
Via een nieuwsbrief	50	62	64	63	66	67*	60
Via websites	60*	54	43	49	36	26	47
Via de (lokale) krant	35	40	45	44	47	44	41
Via digitale vormen (bijv. via apps, social media of online platforms)	50*	45	48*	41	30	20	40
Via bijeenkomsten (bijv. van dorps- of wijkraden)	33	49*	43	44	46	28	39
Via enquêtes / vragenlijsten	20	41*	31	33	29	19	27
Via persoonlijk contact	20	24	24*	14	16	15	19
Anders	1	0	5*	7*	2	3	3

**Alleen ingevuld door respondenten die bij vraag 22 'ja' hebben ingevuld.

Tabel 22. Vraag 25 – Op welke manier wil je graag betrokken / geïnformeerd worden? Meerdere antwoorden mogelijk. ** Uitgesplitst naar **opleidingsgroepen** (N = 1.348 / %)

	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld RES-NOB
Via een nieuwsbrief	58	62	60	60
Via websites	33	50	49	47
Via de (lokale) krant	41	38	43	41
Via digitale vormen (bijv. via apps, social media of online platforms)	26	38	49*	40
Via bijeenkomsten (bijv. van dorps- of wijkraden)	25	36	47*	39
Via enquêtes / vragenlijsten	17	23	35*	27
Via persoonlijk contact	10	16	25*	19
Anders	2	1	6*	3

**Alleen ingevuld door respondenten die bij vraag 22 'ja' hebben ingevuld.

Manieren van communiceren

Op de vraag op welke manier mensen graag betrokken willen worden komt een duidelijke voorkeur voor een nieuwsbrief naar voren: 60% van de respondenten geeft de voorkeur aan een nieuwsbrief. Ook scoren websites (47%), de (lokale) krant (41%), digitale vormen (41%) en bijeenkomsten (39%) relatief hoog. De voorkeur gaat het minste uit naar communicatie via persoonlijk contact (19%).

Respondenten die hier 'anders' hebben ingevuld geven verschillende antwoorden. Onder meer worden genoemd: dat de communicatie in ieder geval tijdig is (en niet in de vorm van vastgestelde plannen wordt gepresenteerd), dat de informatie via de post verstuurd wordt en niet alleen via online nieuwsbrieven of websites.

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

Jongere respondenten (tussen de **16 en 30 jaar**) geven vaker dan gemiddeld de voorkeur aan digitale communicatievormen, zoals apps en social media (50%) of via websites (60%). Respondenten tussen de **31 en 40 jaar** geven relatief vaak de voorkeur aan

²⁸ De sterretjes in de tabellen (*) verwijzen naar significante afwijkingen ten opzichte van het gemiddelde van RES-NOB.

communicatie via bijeenkomsten (49%) of via enquêtes (41%). Verder geven respondenten tussen de **41 en 50 jaar** relatief vaak de voorkeur aan digitale vormen (48%) of communicatie via persoonlijk contact (24%). Tot slot verkiezen respondenten van **71 jaar en ouder relatief** vaak communicatie via een nieuwsbrief als voorkeur.

Over het algemeen geven **laag opgeleiden** op bijna alle voorgenoemde manieren van communicatie minder vaak dan gemiddeld aan hier de voorkeur voor te hebben. Met name bij 'websites' (33% t.o.v. 47% gemiddeld), 'digitale vormen' (26% t.o.v. 40% gemiddeld) en 'via bijeenkomsten' (25% t.o.v. 39% gemiddeld) zijn de verschillen aanzienlijk. **Hoog opgeleide** respondenten benoemen bijna alle vormen van communicatie juist vaker dan gemiddeld.

Tabel 23 Kruistabel tussen waarbij men betrokken wil worden (vraag 24) vs. de manier van betrokken worden (vraag 25) (N = 1.348 / %).

Waarbij betrokken worden?	Manier van betrokken worden							
	Bijeenkomsten	Websites	Nieuwsbrief	Digitale vormen	(Lokale) krant	Enquêtes	Persoonlijk contact	Anders
Over waar zonneparken komen te staan	45	51	63	45	44	30	20	3
Over waar windmolens komen te staan	45	51	64	45	43	30	21	3
Over het besluitvormingsproces rondom duurzame energie van mijn gemeente	48	51	64	49	45	37	22	3
Over hoe een deel van de opbrengsten ten goede kan komen aan de omwonenden	44	52	65	48	48	36	18	3
Over hoe ik zelf kan investeren in en profiteren van zonne-energie in mijn gemeente	45	57	69	53	44	35	22	3
Over hoe een deel van de opbrengsten ten goede kan komen aan collectieve projecten (zoals cultuur, sport en leefbaarheid in de omgeving)	48	53	66	51	50	38	18	3
Over hoe ik zelf kan investeren in en profiteren van windenergie in mijn gemeente	48	59	67	52	41	32	24	3
Over andere zaken	52	41	55	37	34	32	37	18

7.2 Financiële participatie

Tabel 24. **Vraag 19:** Hoe vind je dat de opbrengsten van een zonnepark (park met zonnepanelen in het landschap) of windpark in jouw gemeente verdeeld zouden moeten worden? Meerdere antwoorden mogelijk. (N = 1.608)

	%
Een deel van de opbrengsten is voor direct omwonenden, bijvoorbeeld voor de verduurzaming van hun huis.	42
Een deel van de opbrengsten komt ten goede aan alle inwoners van de gemeente, bijvoorbeeld door te investeren in collectieve acties voor isolatie en energiebesparing (denk aan een voetbalclub).	40
Een deel van de opbrengsten komt ten goede aan alle inwoners van de regio door middel van een fonds dat wordt opgericht van waaruit investeringen in de regio worden gedaan.	36
Alle investeerders ontvangen de opbrengsten, ook als deze niet direct in de regio wonen.	17
De grondeigenaren ontvangen de opbrengsten.	15
Anders	12
Dat weet ik niet	8

Verdeling opbrengsten zonne- of windpark

42% van de respondenten vindt dat de opbrengsten van een zonnepark of windpark ten goede moet komen aan direct omwonenden. Twee vijfde, 40%, vindt dat een deel van de opbrengsten van een zonne- of windpark ten goede moeten komen aan alle inwoners van een gemeente, bijvoorbeeld middels collectieve acties. Ruim een derde vindt dat de opbrengsten in een fonds gedaan moeten worden dat gebruikt kan worden voor investeringen in de regio (36%).

In de concept-RES lezen we dat er gestreefd wordt naar 50% lokaal eigendom, zowel financiële participatie als vroegtijdig zeggenschap vanaf de planfase (procesparticipatie) en zeggenschap tijdens de exploitatie (over met name de geldstromen). Daarbij wordt opgemerkt dat het van belang is er naar te streven dat niet enkel degenen die voldoende financiële middelen hebben financieel en procesmatig kunnen participeren. Het streven naar 50% lokaal eigendom zorgt voor een lokale verbondenheid met de energietransitie, wat van belang is aangezien grootschalige opwek de lokale omgeving verandert en daardoor iets moet doen voor de lokale omgeving²⁹.

Tabel 25. **Vraag 20:** Stel, er komt in jouw omgeving een zonnepark of een windmolen. Zou je daaraan willen meedoen? Eén antwoord mogelijk (N = 1.607)

	%
Ja, via een lokaal samenwerkingsverband of een lokale energiecoöperatie	17
Ja, via aandelen, certificaten of obligaties	11
Nee, ik heb hier geen interesse in	25
Misschien, dat kan ik niet nog niet inschatten	37
Ik neem al deel in een zonnepark of windmolen	3
Anders	7

²⁹ RES Noordoost-Brabant, *Concept-RES (definitieve versie)*, p.36.

Meedoen aan een zonnepark of windmolen in de omgeving

37% van de respondenten geeft aan nog niet te kunnen inschatten of zij meedoen aan een zonnepark of windmolen, mocht deze in hun omgeving geplaatst worden. 28% van de respondenten geeft aan via een lokaal samenwerkingsverband of lokale energiecoöperatie, of via aandelen, certificaten of obligaties mee te willen doen aan een zonnepark of windmolen in de omgeving. Een kwart van de respondenten heeft geen interesse om hierin te participeren (25%).

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

In bijlage B zijn de verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen te vinden. Respondenten tussen de **16 en 30 jaar** van energieregio Noordoost Brabant geven vaker dan gemiddeld aan via aandelen, certificaten of obligaties mee te willen doen aan een zonnepark of windmolen in de regio of dat zij dit nog niet kunnen inschatten. Respondenten tussen de **31 en 40 jaar** geven vaker dan gemiddeld de voorkeur aan een lokaal samenwerkingsverband of een lokale energiecoöperatie. Oudere respondenten van **71 jaar en ouder** hebben relatief vaak geen interesse in deelname of nemen al deel in een zonnepark of windmolen.

We zien dat respondenten met een **laag opleidingsniveau** relatief vaak aangeven geen interesse in deelname te hebben (35% van de respondenten met een lage opleiding tegenover 22% van de respondenten met een hoge opleiding). **Middelbaar opgeleiden** kunnen het nog lastig inschatten of zij hieraan mee willen doen (42% t.o.v. 37% gemiddeld). Tegelijkertijd zien we dat respondenten met een **hoog opleidingsniveau** vaker aangeven via een lokaal samenwerkingsverband of lokale energiecoöperatie te willen deelnemen (21% van de respondenten met een hoge opleiding tegenover 13% bij laag- en 16% bij middelbaar opgeleiden) of al deel te nemen in een zonnepark of windmolen (4% tegenover 2% bij laag- en middelbaar opgeleiden).

Table 26. **Vraag 21:** Stel, je overweegt om deel te nemen aan een project op het gebied van duurzame energie bij jou in de gemeente. Wat heeft dan je voorkeur en waarom?* Eén antwoord mogelijk (N = 1.241)

	%
Ik wil deelnemen aan een project met zon op grote daken	37
Ik wil deelnemen aan een zonnepark	12
Ik wil deelnemen aan een windmolen	8
Ik heb hier geen voorkeur voor	32
Ik wil niet deelnemen	12

*Alleen ingevuld door respondenten die bij vraag 20 'ja' of 'misschien' hebben ingevuld.

Participatie duurzame energie

Iets meer dan een derde van de respondenten die (misschien) willen participeren in een zonnepark of windmolen, zou mee willen doen aan een project met zon op grote daken (37%). 12% geeft aan te willen deelnemen aan een zonnepark en 8% aan een windmolen. Een derde van de respondenten heeft geen voorkeur en 12% wil (toch) niet deelnemen.

Ook bij deze vraag konden respondenten hun antwoord toelichten. Van de respondenten die willen deelnemen aan een project met zon op grote daken geeft een deel als reden dat dit het minste impact op de omgeving heeft. Deelnemers aan een zonnepark noemen bijvoorbeeld dat dit voor hen het meeste effect heeft en ze hier een goed gevoel bij hebben. Enkelen geven aan dat ze dan geen horizonvervuiling krijgen doordat er anders windmolens komen. Liefhebbers van een windproject (die zijn fors in de minderheid) geven als reden dat een windmolen de meeste stroom oplevert.

8 Achtergrond onderzoek

8.1 Internetconsultatie Brabantse energie-regio's³⁰

De internetconsultatie voor de vier Brabantse RES'en kent een getrapte werkwijze: per RES-regio wordt eerst een representatieve internetpeiling onder de inwoners van de regio georganiseerd. Om de resultaten van deze online peilingen te verdiepen en op onderdelen van een nadere duiding te voorzien, nodigen we per regio respondenten uit voor deelname aan een gesprek via een besloten Research Community platform: de 'Regionale Energie Community' (zie paragraaf 8.1.4).

Regionaal maatwerk is nodig bij het opstellen van een RES. Dit geldt in het bijzonder voor de ruimtelijke inpassing van hernieuwbare opwek, opslag en de infrastructuur voor warmte en elektriciteit. Voor elke Brabantse energieregio (West-Brabant, Hart van Brabant (HvB), Zuidoost Brabant (ZOB) en Noordoost Brabant (NOB)) is een vragenlijst opgesteld waarin juist die elementen naar voren komen die voor die energieregio van belang zijn. Om daarnaast een provinciale vergelijking te kunnen maken worden de vragen over het thema betrokkenheid en participatie in elke regio op dezelfde wijze gesteld. Hierdoor kunnen de vier Brabantse energieregio's op dit onderwerp met elkaar vergeleken worden.

8.1.1 Werving, respons en representativiteit

Vanuit de wens om de vragenlijsten laagdrempelig en voor een zo breed mogelijke groep inwoners beschikbaar te maken, is ervoor gekozen om in iedere regio te werken met een open link. Deze link wordt verstuurd via de gemeenten die vallen binnen de betreffende energieregio. Zij verspreiden de link via verschillende (social media) kanalen (gemeentewebsite, Facebook et cetera). Werving via een open link vanuit verschillende (social media) kanalen impliceert dat mensen met een zekere interesse in of affiniteit met het onderwerp reageren.

De representativiteit van de responsgroep is afhankelijk van het aantal respondenten en van de achtergrondkenmerken van deze respondenten. De respons bij open source onderzoek is meestal geen juiste afspiegeling van de verdeling naar de gehele populatie. Om de representativiteit te borgen, wordt gedurende de campagne tussentijds getoetst op representativiteit van de responsgroep door te kijken naar achtergrondkenmerken: de verdeling naar leeftijd, opleidingsniveau en gemeenten in de responsgroep is vergeleken met de werkelijke verdeling in de populatie (Bron: CBS)³¹. Aangezien de respons uitbleef onder bepaalde leeftijds- en opleidingsgroepen, is de vragenlijst aanvullend uitgezet onder panelleden van PanelClix met een lager en middelbaar opleidingsniveau en onder de leeftijdsgroepen '16 tot en met 30 jaar' en '71 jaar en ouder' binnen de energieregio Noordoost Brabant.

³⁰ Op het moment van schrijven van deze rapportage (december 2020 / januari 2021) is het vragenlijstonderzoek nog niet in alle Brabantse energie-regio's afgerond.

³¹ Voor de weging naar leeftijd zijn de volgende categorieën gehanteerd: 18 tot en met 30 jaar; 31 tot en met 40 jaar; 41 tot en met 50 jaar; 51 tot en met 60 jaar; 61 tot en met 70 jaar en 71 jaar en ouder. De opleidingsniveaus zijn onderverdeeld in de categorieën 'laag', 'midden' en 'hoog'.

Dit om de representativiteit van de responsgroep te vergroten. Alle percentages die in de rapportages zijn opgenomen, betreffen de gewogen en dus naar leeftijd, geslacht en opleiding gecorrigeerde gegevens. De (gewogen) resultaten zijn voor wat betreft deze achtergrondkenmerken representatief en betrouwbaar voor de betreffende regio.³²

In Bijlage A zijn de verdelingen van de respondenten naar achtergrondkenmerken te vinden.

8.1.2 Significante verschillen naar leeftijds- en opleidingsgroepen

Om te onderzoeken of mensen uit verschillende leeftijds- en opleidingsgroepen en uit verschillende gemeenten anders antwoorden op de verschillende vragen en stellingen, maken we gebruik van de chi-kwadraattoets. Het gemiddelde van de ene groep wordt vergeleken met het gemiddelde van andere groepen. Deze toets beoordeelt of het verschil tussen groepen daadwerkelijk (met 95% betrouwbaarheid) in de populatie bestaat, of dat het verschil berust op de toevallige samenstelling van de responsgroep. Daar waar zich significante en relevante verschillen tussen groepen voordoen, wordt een beschrijving hiervan opgenomen in de rapportages.

De tabellen met uitsplitsing van de resultaten naar leeftijds- en opleidingsgroepen zijn te vinden in bijlage B. Daar zien we bijvoorbeeld (tabel 35) dat respondenten met een laag opleidingsniveau in vergelijking met respondenten met een hoog opleidingsniveau vaker aangeven nog niet van de RES op de hoogte te zijn (68% t.o.v. 33%).

8.1.3 Research Community

Om de resultaten van de online peilingen te verdiepen en op onderdelen van een nadere duiding te voorzien, worden de respondenten uitgenodigd voor deelname aan een gesprek via een besloten Research Community platform: de 'Regionale Energie Community'.

Een Research Community is een besloten platform (afgeschermd website) waarop alleen de (uitgenodigde) leden van de Research Community toegang toe hebben. In de Research Community is het mogelijk met een groep mensen gedurende een bepaalde periode in gesprek te gaan over verschillende onderwerpen.

Een community bestaat uit een groep van 50 tot 70 inwoners uit de betreffende regio. Zij delen gedurende een periode van 8 dagen online ideeën en gedachten over de resultaten van de peiling, over knelpunten en oplossingsrichtingen. Hiervoor worden verschillende technieken gebruikt. In de community worden vragen gesteld, stellingen voorgelegd of deelnemers worden gevraagd te reageren op een casus. De onderwerpen die aan bod komen in de Research Community zijn mede gebaseerd op de resultaten van de internetpeiling.

³² De weegfactoren voor leeftijd, opleidingsniveau en gemeente zijn opgenomen in Bijlage A, Achtergrondkenmerken.

Bijlage A . Achtergrondkenmerken

Achtergrondkenmerken respondenten

Hieronder geven we in tabellen de achtergrondkenmerken van de 1.665 respondenten van de internetpeiling weer. De gegevens zijn ongewogen.

Tabel 27. Respons naar gemeenten (vraag 0)

	Abs	%
Bernheze	40	2
Boekel	5	0
Boxmeer	49	3
Boxtel	40	2
Cuijk	371	22
Grave	15	1
Haaren	21	1
's-Hertogenbosch	147	9
Landerd	31	2
Meierijstad	228	14
Mill en Sint Hubert	34	2
Oss	546	33
Sint Anthonis	35	2
Sint-Michielsgestel	27	2
Uden	50	3
Vught	26	2
Totaal	1.665	100

Tabel 28. Weegfactoren naar gemeente³³

	Weegfactor
Bernheze	2,0925645112
Boekel	5,7414834426
Boxmeer	1,6388457514
Boxtel	2,0696082432
Cuijk	0,1837543572
Grave	2,2577153934
Haaren	1,8763920288
's-Hertogenbosch	2,8450758521
Landerd	1,3642285158
Meierijstad	0,9575922087
Mill en Sint Hubert	0,8792084799
Oss	0,4535797483
Sint Anthonis	0,9045344927
Sint-Michielsgestel	2,8728896762
Uden	2,2646318082
Vught	2,6827543609

³³ We hebben de resultaten gewogen naar gemeente, leeftijd en opleidingsniveau. Hierbij is de totale weegfactor per respondent een vermenigvuldiging van deze drie variabelen, waarbij we aftoppen op 5. Een respondent krijgt daarmee nooit een hogere weegfactor dan 5.

Tabel 29. Respons naar leeftijd (vraag 3)

	Abs	%
16 tot en met 30 jaar	149	9
31 tot en met 40 jaar	156	9
41 tot en met 50 jaar	253	15
51 tot en met 60 jaar	356	21
61 tot en met 70 jaar	401	24
71 jaar en ouder	351	21

Tabel 30. Weegfactoren naar leeftijd

	Weefactor
16 tot en met 30 jaar	2,3775163432
31 tot en met 40 jaar	1,4819887706
41 tot en met 50 jaar	1,0375774395
51 tot en met 60 jaar	0,8529994020
61 tot en met 70 jaar	0,6323459768
71 jaar en ouder	0,7430604006

Tabel 31. Respons naar hoogst afgeronde opleiding (vraag 4)

	Abs	%
Lagere school / basisonderwijs / geen onderwijs	26	2
Vmbo / mavo	134	8
Havo / vwo	121	7
Middelbaar beroepsonderwijs (mbo)	389	23
Hoger beroepsonderwijs (hbo)	669	40
Wetenschappelijk onderwijs (universiteit)	300	18
Wil ik niet zeggen / weet ik niet	26	2

Tabel 32. Weegfactoren naar opleidingsniveau

	Weefactor
Laag	2,9071114523
Middelbaar	1,2718219872
Hoog	0,5400679491

Tabel 33. Respons naar woningtype (vraag 1)

	Abs	%
Koopwoning	1.451	87
Huurwoning van een woningcorporatie	147	9
Huurwoning via particulier	48	3
Anders	19	1

Tabel 34. Respons naar woonplek (vraag 2)

	Abs	%
Landelijk gebied / in het buitengebied (buiten de bebouwde kom)	196	12
Aan de rand van de bebouwde kom met vrij uitzicht (op weilanden, natuur, etc.)	324	19
Aan de rand van de bebouwde kom zonder vrij uitzicht	399	24
Midden in de bebouwde kom	727	44
Anders	19	1

Bijlage B. Significantie naar leeftijds- en opleidingsgroepen

In deze bijlage zijn de significante verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen van de vragen 5a, 5b, 6, 10, 18, en 20 te vinden. Daar waar zich significante verschillen van een groep respondenten ten opzichte van het gemiddelde voordoen, is dit aangegeven met een *.

Vraag 5a - Als je kijkt naar wat je nu weet over de energietransitie, hoe sta je dan in het algemeen tegenover de energietransitie? Eén antwoord mogelijk.

Tabel 35. Vraag 5a – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.665 / %).

	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld RES NOB
Zeer negatief	3	5	5	5	6	2	4
Negatief	7	6	8	7	12*	6	7
Neutraal	32	28	27	27	25	35*	30
Positief	48*	31	30	38	35	38	38
Zeer positief	10	31*	30*	23	21	19	20

Tabel 36. Vraag 5a – uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.665 / %).

	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld RES NOB
Zeer negatief	2	3	6*	4
Negatief	7	8	6	7
Neutraal	41*	36*	17	30
Positief	37	40	38	38
Zeer positief	13	13	32*	20

Verschillen naar leeftijds- en opleidingsgroepen

Respondenten tussen de **16 en 30 jaar oud** staan over het algemeen positiever ten aanzien van de energietransitie dan gemiddeld (48% t.o.v. 38% gemiddeld), terwijl respondenten tussen de **31 en 40 jaar**, en tussen de **41 en 50 jaar** zelfs vaker dan gemiddeld zeer positief staan ten aanzien van de energietransitie (respectievelijk 31% en 30% tegenover 20% gemiddeld). Respondenten tussen de **61 en 70 jaar** oud staan vaker dan gemiddeld hier negatief tegenover (12% t.o.v. 7% gemiddeld), respondenten van **71 jaar en ouder** zijn vaker dan gemiddeld neutraal (35% t.o.v. 30% gemiddeld).

Respondenten met een **laag** of **middelbaar opleidingsniveau** staan vaker neutraal ten aanzien van de energietransitie dan respondenten met een hoog opleidingsniveau (respectievelijk 41% en 36% tegenover 17% bij respondenten met een hoog opleidingsniveau). Respondenten met een **hoog opleidingsniveau** geven vaker de extremen aan, ze staan enerzijds vaker dan gemiddeld zeer positief ten aanzien van de energietransitie (32% tegenover 13% bij laag- en middelbaar opgeleiden), anderzijds staan ze ook vaker zeer negatief ten aanzien van de energietransitie (6% t.o.v. 2% bij laagopgeleiden en 3% bij middelbaar opgeleiden).

Vraag 5b – Als je kijkt naar wat je nu weet over duurzame energie, hoe sta je dan in het algemeen tegenover het stimuleren van duurzame energie in Noordoost Brabant?

Tabel 37. Vraag 5b – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.665 / %).

	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld RES NOB
Zeer negatief	5	4	10*	5	5	2	5
Negatief	4	15*	12	7	15*	9	9
Neutraal	26	16	19	27	24	28	24
Positief	45*	32	26	31	34	42*	37
Zeer positief	20	33*	33*	30*	22	18	25

Tabel 38. Vraag 5b – uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.665 / %).

	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld RES NOB
Zeer negatief	2	3	9*	5
Negatief	8	9	9	9
Neutraal	30*	28*	15	24
Positief	40	41*	31	37
Zeer positief	20	19	35*	25

Verschillen naar leeftijds- en opleidingsgroepen

Respondenten tussen de **16 en 30 jaar** staan vaker dan gemiddeld positief ten aanzien van duurzame energie (45% t.o.v. 37% gemiddeld). Respondenten tussen de **31 en 40 jaar** geven enerzijds vaker dan gemiddeld aan negatief ten aanzien van duurzame energie te staan (15% t.o.v. 9% gemiddeld), anderzijds geven zij vaker dan gemiddeld aan hier zeer positief tegenover te staan (33% t.o.v. 25% gemiddeld). Ook respondenten tussen de **41 en 50 jaar** zijn verdeeld. Enerzijds staan zij vaker dan gemiddeld zeer positief ten aanzien van duurzame energie (10% t.o.v. 5% gemiddeld), anderzijds ook vaker dan gemiddeld zeer positief (30% t.o.v. 25% gemiddeld). Respondenten tussen de **61 en 70 jaar** staan vaker dan gemiddeld negatief hier tegenover (15% t.o.v. 9% gemiddeld). Tot slot staan respondenten van **71 jaar en ouder** vaker dan gemiddeld positief ten aanzien van duurzame energie (42% t.o.v. 37% gemiddeld).

Laag en middelbaar opgeleiden staan ook vaker dan hoog opgeleiden neutraal ten aanzien van duurzame energie (respectievelijk 30% en 28% tegenover 15% bij hoogopgeleiden). **Middelbaar opgeleiden** staan verder vaker dan gemiddeld ook positief ten aanzien van duurzame energie (41% tegenover 37% gemiddeld). **Hoogopgeleiden** zijn, evenals bij de houding ten aanzien van de energietransitie, verdeeld. Enerzijds geeft een deel vaker dan gemiddeld aan zeer positief te staan ten aanzien van duurzame energie (35% tegenover 20% bij laagopgeleiden en 19% bij middelbaar opgeleiden). Anderzijds geeft ook een relatief groot deel aan hier zeer negatief tegenover te staan (9% tegenover 2% bij laag- en 3% bij middelbaar opgeleiden).

Vraag 6 - Heb je [voordat je met deze vragenlijst startte] wel eens iets gehoord over de Regionale Energie Strategie (RES)? Eén antwoord mogelijk.

Tabel 39. Vraag 6 - uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.665 / %)

	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld RES-NOB
Ja, ik ben op de hoogte van het proces en de inhoud	13	34*	31*	36*	30*	14	24
Ja, ik heb wel eens van een RES gehoord, maar geen idee van het proces of de inhoud	17	21	33*	20	31*	25	23
Nee, ik was hiervan niet op de hoogte	70*	45	36	44	39	61*	53

Tabel 40. Vraag 6 - uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.665 / %)

	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld RES-NOB
Ja, ik ben op de hoogte van het proces en de inhoud	9	14	42*	24
Ja, ik heb wel eens van een RES gehoord, maar geen idee van het proces of de inhoud	23	22	26	23
Nee, ik was hiervan niet op de hoogte	68*	64*	33	53

Verschillen naar leeftijds- en opleidingsgroepen

Respondenten met de leeftijd tussen de **16 en 30 jaar** en respondenten van **71 jaar en ouder** geven vaker dan gemiddeld aan nog nooit gehoord te hebben van de Regionale Energiestrategie (respectievelijk 70% en 61% tegenover 53% gemiddeld). De overige leeftijdsgroepen geven vaker dan gemiddeld aan wel op de hoogte te zijn van de RES, alsmede ook van het proces en de inhoud.

Respondenten met een **laag of middelbaar opleidingsniveau** geven relatief vaak aan nog niet van de RES op de hoogte te zijn (respectievelijk 68% en 64% t.o.v. 33% bij respondenten met een hoog opleidingsniveau). Dit terwijl respondenten met een **hoog opleidingsniveau** vaker dan gemiddeld aangeven bekend te zijn met het proces en de inhoud van de RES (42% t.o.v. 9% bij laagopgeleiden en 14% bij middelbaar opgeleiden).

Vraag 10 - Het is de bedoeling dat in 2030 op de helft van alle daken van huizen zonnepanelen liggen. Liggen er dan ook zonnepanelen op jouw dak? Eén antwoord mogelijk.

Tabel 41. Vraag 10 - uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.665 / %)

	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld RES-NOB
Ja, ik heb ze nu al	31	43	47*	52*	48*	31	40
Ja	5	11*	10*	7	5	4	7
Dat weet ik niet	17*	8	15	13	10	14	13
Misschien	5	8	6	8	15*	8	8
Nee	17	27*	19	17	18	25*	20
Niet van toepassing, ik woon in een huurhuis	24*	3	4	3	4	19*	12

Tabel 42. Vraag 10 – uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.665 / %)

	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld RES-NOB
Ja, ik heb ze nu al	36	38	45*	40
Ja	3	4	12*	7
Dat weet ik niet	17*	18*	6	13
Misschien	7	6	10*	8
Nee	17	18	22	20
Niet van toepassing, ik woon in een huurhuis	20*	15*	5	12

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

Respondenten tussen de **41 en 50, 51 en 60 jaar** en **61 en 70 jaar** geven vaker dan gemiddeld aan al zonnepanelen op hun daken te hebben liggen (respectievelijk 47%, 52% en 48% t.o.v. 40% gemiddeld). Respondenten tussen de **16 en 30 jaar** geven vaker dan gemiddeld aan nog niet te weten over er in 2030 zonnepanelen op hun dak liggen (17% t.o.v. 13% gemiddeld) of dat dit niet van toepassing is aangezien zij in een huurhuis wonen (24% t.o.v. 12% gemiddeld). Respondenten tussen de **31 en 40 jaar** en van **71 jaar en ouder** geven vaker dan gemiddeld aan dat er in 2030 geen zonnepanelen op hun dak zullen liggen (respectievelijk 27% en 25% t.o.v. 20% gemiddeld). Tot slot geven respondenten van **71 jaar en ouder** ook aan dat deze vraag voor hen niet relevant is, aangezien zij in een huurhuis wonen (19% t.o.v. 12% gemiddeld).

Respondenten met een **laag** of **middelbaar opleidingsniveau** geven vaker dan hoogopgeleiden aan nog niet te weten of er in 2030 zonnepanelen op hun dak liggen (respectievelijk 17% en 18% tegenover 6% bij hoogopgeleiden) of dat dit niet van toepassing is, aangezien zij in een huurhuis wonen (respectievelijk 20% en 15% tegenover 5% bij hoogopgeleiden). Respondenten met een **hoog opleidingsniveau** geven daarentegen vaker aan dat ze al zonnepanelen hebben (45% tegenover 36% bij laag- en 38% bij middelbaar opgeleiden), dat deze er dan zullen liggen (12% tegenover 3% bij laag en 4% bij middelbaar opgeleiden) of dat dit misschien zo is (10% tegenover 7% bij laag en 6% bij middelbaar opgeleiden).

Vraag 18 – In hoeverre vind je de volgende aspecten belangrijk?

Tabel 43. Vraag 18a – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.613 / %)

A. Inwoners kunnen meedenken bij windprojecten.	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld RES NOB
Heel belangrijk	24	60*	64*	62*	56*	43	46
Belangrijk	53*	26	27	30	33	43	39
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	15*	9	4	3	7	9	9
Onbelangrijk	6*	5	4	2	3	2	4
Weet niet / geen mening	3	1	1	2	1	2	2

Tabel 44. Vraag 18b – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.613 / %)

B. Inwoners kunnen meedenken bij zonneprojecten.	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld RES NOB
Heel belangrijk	21	56*	57*	55*	50*	42	42
Belangrijk	50*	29	34	35	38	47*	41
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	18*	9	6	6	9	8	11
Onbelangrijk	8*	5	3	1	3	1	4
Weet niet / geen mening	3*	1	0	2	1	1	2

Tabel 45. Vraag 18c – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.613 / %)

C. Inwoners kunnen investeren in windprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen.	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld RES NOB
Heel belangrijk	12	16	14	21*	11	13	14
Belangrijk	45*	25	27	28	29	31	33
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	25	28	27	21	27	35*	27
Onbelangrijk	11	24*	27*	24*	27*	11	19
Weet niet / geen mening	7	6	6	6	6	9	7

Tabel 46. Vraag 18d – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.613 / %)

D. Inwoners kunnen investeren in zonneprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen.	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld RES NOB
Heel belangrijk	13	22	19	21	15	17	17
Belangrijk	40*	25	30	32	30	34	33
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	28	30	27	21	33	34*	29
Onbelangrijk	12	17	21*	20*	18	7	15
Weet niet / geen mening	7	6	3	6	4	7	6

Tabel 47. Vraag 18e – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.613 / %)

E. Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van windprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie).	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld RES NOB
Heel belangrijk	13	15	15	18	15	12	14
Belangrijk	35	29	31	31	28	32	32
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	25	31	24	23	27	37*	28
Onbelangrijk	18	21	26*	25	26	14	21
Weet niet / geen mening	11*	4	5	4	4	5	6

Tabel 48. Vraag 18f – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.613 / %)

F. Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van zonneprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie).	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld RES NOB
Heel belangrijk	13	17	19	20	18	17	17
Belangrijk	37	32	34	36	30	30	34
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	23	33	22	21	27	36*	27
Onbelangrijk	18	14	21	19	19	12	17
Weet niet / geen mening	9*	4	3	4	5	5	6

Tabel 49. Vraag 18a – uitgesplitst naar opleidingsniveau (N = 1.613 / %)

A. Inwoners kunnen meedenken bij windprojecten.	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld RES NOB
Heel belangrijk	39	39	58*	46
Belangrijk	49*	44*	30	39
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	9	11*	7	9
Onbelangrijk	1	5	4	4
Weet niet / geen mening	2	2	2	2

Tabel 50. Vraag 18b – uitgesplitst naar opleidingsniveau (N = 1.613 / %)

B. Inwoners kunnen meedenken bij zonneprojecten.	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld RES NOB
Heel belangrijk	36	38	49*	42
Belangrijk	52*	42	37	41
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	10	13*	9	11
Onbelangrijk	0	6*	3	4
Weet niet / geen mening	2	1	2	2

Tabel 51. Vraag 18c – uitgesplitst naar opleidingsniveau (N = 1.613 / %)

C. Inwoners kunnen investeren in windprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen.	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld RES NOB
Heel belangrijk	13	12	17*	14
Belangrijk	35	36	30	33
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	31	29	23	27
Onbelangrijk	12	18	23*	19
Weet niet / geen mening	9	6	6	7

Tabel 52. Vraag 18d – uitgesplitst naar opleidingsniveau (N = 1.613 / %)

D. Inwoners kunnen investeren in zonneprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen.	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld RES NOB
Heel belangrijk	15	16	20	17
Belangrijk	32	34	34	33
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	33	31*	24	29
Onbelangrijk	9	14	18*	15
Weet niet / geen mening	11*	5	5	6

Tabel 53. Vraag 18e – uitgesplitst naar opleidingsniveau (N = 1.613 / %)

E. Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van windprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie).	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld RES NOB
Heel belangrijk	9	11	20*	14
Belangrijk	36	31	30	32
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	31	32*	22	28
Onbelangrijk	21	18	23	21
Weet niet / geen mening	4	8*	5	6

Tabel 54. Vraag 18f – uitgesplitst naar opleidingsniveau (N = 1.613 / %)

F. Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van zonneprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie).	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld RES NOB
Heel belangrijk	11	13	23*	17
Belangrijk	36	33	35	34
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	33*	30*	20	27
Onbelangrijk	16	17	18	17
Weet niet / geen mening	4	7*	4	6

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

Jongeren (**16 t/m 30 jaar**) lijken relatief iets minder geïnteresseerd in het meedenken in wind- en zonneprojecten dan de andere leeftijdsgroepen. Zij zijn vooral meer geïnteresseerd in het investeren in wind- en zonneprojecten. Over mede-eigenaar worden van projecten in de regio hebben jongeren nog relatief vaak geen mening. Respondenten tussen de **31 en 70 jaar** geven relatief vaak aan dat zij het heel belangrijk vinden om mee te kunnen denken in wind- en zonneprojecten, en vinden het ten opzichte van opzichte van de jongste en oudste respondenten minder belangrijk om te kunnen investeren in zonne- en windprojecten. Respondenten van **71 jaar en ouder** geven over het algemeen relatief vaak aan bovenstaande niet belangrijk en niet onbelangrijk te vinden.

Over het algemeen lijken **lager en middelbaar opgeleiden** een wat minder sterke mening te hebben over het meedenken, mee-investeren of mede-eigenaar worden in wind- en zonneprojecten. Zij antwoorden relatief vaak ‘niet belangrijk / niet onbelangrijk’ of ‘weet niet / geen mening’ op bovengenoemde stellingen. **Hoger opgeleiden** antwoorden op alle voorgenoemde stellingen significant vaker ‘(heel) belangrijk’, met uitzondering van het investeren in zonneprojecten. Dit vinden zij relatief vaak ‘onbelangrijk’, evenals het kunnen investeren in windprojecten.

Vraag 20 – Stel, er komt in jouw omgeving een zonnepark of een windmolen. Zou je daaraan willen meedoen? Eén antwoord mogelijk.

Tabel 55. Vraag 20 - uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.607 / %)

	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld RES-NOB
Ja, via een lokaal samenwerkingsverband of een lokale energiecoöperatie	14	27*	18	21	17	13	17
Ja, via aandelen, certificaten of obligaties	13*	14	8	9	8	10	11
Nee, ik heb hier geen interesse in	25	21	21	24	27	32*	25
Misschien, dat kan ik niet nog niet inschatten	43*	31	36	33	32	38	37
Ik neem al deel in een zonnepark of windmolen	2	0	3	2	4	5*	3
Anders	2	7	14*	11*	11*	3	7

Tabel 56. Vraag 20 - uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.607/ %)

	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld RES-NOB
Ja, via een lokaal samenwerkingsverband of een lokale energiecoöperatie	13	16	21*	17
Ja, via aandelen, certificaten of obligaties	8	11	12	11
Nee, ik heb hier geen interesse in	35*	24	22	25
Misschien, dat kan ik niet nog niet inschatten	39	42*	30	37
Ik neem al deel in een zonnepark of windmolen	2	2	4*	3
Anders	3	5	11*	7

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

Respondenten tussen de **16 en 30 jaar** van energieregio Noordoost Brabant geven vaker dan gemiddeld aan via aandelen, certificaten of obligaties mee te willen doen aan een zonnepark of windmolen in de regio (13% t.o.v. 11% gemiddeld), of dat zij dit nog niet kunnen inschatten (43% t.o.v. 37% gemiddeld). Respondenten tussen de **31 en 40 jaar** geven vaker dan gemiddeld de voorkeur aan een lokaal samenwerkingsverband of een lokale energiecoöperatie (27% t.o.v. 17% gemiddeld). Respondenten van **71 jaar en ouder** geven vaker dan gemiddeld aan geen interesse in deelname te hebben (32% t.o.v. 25% gemiddeld), of al deel te nemen in een zonnepark of windmolen (5% t.o.v. 3% gemiddeld).

Respondenten met een **laag opleidingsniveau** geven relatief vaak aan geen interesse in deelname te hebben (35% t.o.v. 25% gemiddeld). Respondenten met een **middelbaar opleidingsniveau** stellen relatief vaak dat zij dit nog niet kunnen inschatten (42% t.o.v. 37% gemiddeld). **Hoog opgeleiden** respondenten geven vaker dan gemiddeld aan via een lokaal samenwerkingsverband of lokale energiecoöperatie te willen deelnemen (21% tegenover 13% bij laag- en 16% bij middelbaar opgeleiden) of al deel te nemen in een zonnepark of windmolen (4% tegenover 2% bij laag- en middelbaar opgeleiden).

Bijlage C . Vragenlijst internetconsultatie RES Noordoost Brabant

Vragen energietransitie in Noordoost-Brabant

Gemeenten, de provincie, de waterschappen en de netbeheerder (bijvoorbeeld Enexis) hebben gezamenlijk een plan gemaakt voor de energietransitie in de regio Noordoost-Brabant (het overstappen op duurzame energiebronnen zoals zon en wind). Dit doen we samen met inwoners, het bedrijfsleven, energiecoöperaties en maatschappelijke organisaties.

In deze vragenlijst leggen we je graag enkele keuzes voor die relevant zijn voor het proces. We benieuwd hoe jij tegen duurzame energie aankijkt en nemen de resultaten mee in nog te maken keuzes. Het invullen van deze vragenlijst duurt ongeveer 15 minuten. Fijn dat je wilt meedoen!

0. In welke gemeente woon je?

Enkelkeuze: > routing naar goede sectie (regiospecifieke).

Regio Hart van Brabant	Regio Noordoost Brabant	Regio West Brabant	Regio Zuidoost Brabant
☐ Dongen	☐ Bernheze	Altena	☐ Asten
☐ Gilze en Rijen	☐ Boekel	Alphen-Chaam	☐ Bergeijk
☐ Goirle	☐ Boxmeer	Baarle-Nassau	☐ Best
☐ Haaren	☐ Boxtel	Bergen op Zoom	☐ Bladel
☐ Heusden	☐ Cuijk	Breda	☐ Cranendonck
☐ Hilvarenbeek	☐ Grave	Drimmelen	☐ Deurne
☐ Loon op Zand	☐ Haaren	Etten-Leur	☐ Eersel
☐ Oisterwijk	☐ 's-Hertogenbosch	Geertruidenberg	☐ Eindhoven
☐ Tilburg	☐ Landerd	Halderberge	☐ Geldrop-Mierlo
☐ Waalwijk	☐ Meierijstad	Moerdijk	☐ Gemert-Bakel
	☐ Mill en Sint Hubert	Oosterhout	☐ Heeze-Leende
	☐ Oss	Roosendaal	☐ Helmond
	☐ Sint Anthonis	Rucphen	☐ Laarbeek
	☐ Sint-Michielsgestel	Steenbergen	☐ Nuenen
	☐ Uden	Woensdrecht	☐ Oirschot
	☐ Vught	Zundert	☐ Reusel-De Mierden
			☐ Someren
			☐ Son en Breugel
			☐ Valkenswaard
			☐ Veldhoven
			☐ Waalre

- Ik woon in een andere (Brabantse) gemeente > *einde vragenlijst tekstblok: "Deze vragenlijst is alleen bedoeld voor inwoners van een gemeente in Noordoost-Brabant. Je valt helaas buiten deze doelgroep. Je kunt dit venster nu sluiten."*

Vooraf

We willen je graag enkele achtergrondvragen stellen. We wijzen je er op dat alle gegevens die je invult anoniem verwerkt worden en vertrouwelijk worden behandeld. Deze achtergrondvragen gebruiken we om de antwoorden achteraf uit te kunnen splitsen naar specifieke kenmerken, zoals leeftijdsgroepen.

1. Woon je in een huur- of koopwoning?

- Koopwoning
- Huurwoning van een woningcorporatie
- Huurwoning via particulier
- Anders, namelijk: ...

2. Waar woon je?

- Landelijk gebied / in het buitengebied (buiten de bebouwde kom)
- Aan de rand van de bebouwde kom met vrij uitzicht (op weilanden, natuur, etc.)
- Aan de rand van de bebouwde kom zonder vrij uitzicht
- Midden in de bebouwde kom
- Anders, namelijk:

3. Wat is je leeftijd?

4. Wat is je hoogst afgeronde opleiding (met een diploma)?

- Lagere school / basisonderwijs / geen onderwijs
- Vmbo / mavo
- Havo / vwo
- Middelbaar beroepsonderwijs (mbo)
- Hoger beroepsonderwijs (hbo)
- Wetenschappelijk onderwijs (universiteit)
- Wil ik niet zeggen / weet ik niet

Algemeen

5. A: De energietransitie gaat over de overgang van traditionele, fossiele brandstoffen als olie, kolen en gas, naar duurzame energie uit bijvoorbeeld zon of wind. Als je kijkt naar wat je nu weet over de energietransitie, hoe sta je dan in het algemeen tegenover de energietransitie? Klik op de schaal om het handvat te plaatsen.

Zeer negatief – 2 – 3 – 4 – zeer positief

5. B: . Als je kijkt naar wat je nu weet over duurzame energie, hoe sta je dan in het algemeen tegenover het stimuleren van duurzame energie in Noordoost Brabant. Met duurzame energie bedoelen we energie, die wordt opgewekt uit bronnen die niet op kunnen raken, zoals zon of wind.

Zeer negatief – 2 – 3 – 4 – zeer positief

6. Heb je [voordat je met deze vragenlijst startte] wel eens iets gehoord over de Regionale Energie Strategie (RES)?
- Ja, ik ben op de hoogte van het proces en de inhoud
 - Ja, ik heb wel eens van een RES gehoord, maar geen idee van het proces of de inhoud
 - Nee, ik was hiervan niet op de hoogte

(Invullen voor de 'ja's' uit vraag 5)

6A. Op welke manier ben je aan informatie gekomen over de RES? Meerdere antwoorden mogelijk.

- Mijn gemeente
- De website van regio Noordoost Brabant
- De RES-nieuwsbrief
- Mensen in mijn omgeving
- Sociale media
- Televisie, krant of radio
- Via mijn werk (beroepsmatig)
- Anders, namelijk: ...

7. De keuzes die we nu en in de toekomst maken (op het gebied van schone energie) moeten voldoen aan een aantal criteria. Welke criteria vind jij het belangrijkste? **Maximaal 3 antwoorden mogelijk.**

- We kiezen altijd voor de optie die de meeste energie oplevert
- De financiële opbrengsten worden voor een deel gebruikt om te investeren in een fijne omgeving om te wonen
- We gebruiken zo veel mogelijk ruimte die 'over' is, dus ruimte die nu niet echt een functie heeft (denk aan oude stortplaatsen, reststroken langs, infrastructuur en leegstand op bedrijventerreinen)
- Waar het kan maken we in combinatie met zonne- of windenergie 'nieuw' landschap, met natuur of recreatiemogelijkheden
- We kiezen voor de mogelijkheden die het beste passen bij het elektriciteits- en gasnetwerk dat we nu hebben
- We kiezen voor de mogelijkheden die mensen in de regio het meest passend vinden
- We kiezen voor de mogelijkheden die bijdragen aan een betaalbare energietransitie voor iedereen

Energie besparen

De meest duurzame energie is energie die niet hoeft te worden opgewekt. Isoleren van huizen, nieuwe huizen die energieneutraal worden gebouwd en het opslaan van energie zijn daarbij belangrijk.

8. We hebben de ambitie om het besparen van energie te versnellen. Wie vind je dat daarin het voortouw moet nemen? **Eén antwoord mogelijk.**

- De overheid (bijvoorbeeld: zij moet geld beschikbaar stellen om huizen te isoleren)
- Alle huiseigenaren dragen hierin eigen verantwoordelijkheid (zij kunnen dit doen of niet, en eventueel gebruik maken van een duurzaamheidslening)
- Deze ontwikkeling gaat vanzelf, extra tijd en geld van gemeenten is niet nodig
- Anders, namelijk...

9. Waar moet de overheid prioriteit aan geven als het gaat om energiebesparing? **Maximaal 2 antwoorden mogelijk.**

- Advies geven over de mogelijkheden tot aanpassing in en rond de woning
- Verlenen van subsidies voor energiebesparende maatregelen
- Geven van een lening voor energiebesparende maatregelen
- Organiseren van collectieve acties (zoals het gezamenlijk inkopen van zonnepanelen)
- Verplicht stellen van maatregelen
- Anders, namelijk...

Zonne-energie

In de toekomst willen we maximaal gebruik maken van de energie die we via de zon kunnen opwekken. Op daken van huizen, op grote daken van bedrijven en via zonneparken (parken met meerdere zonnepanelen bij elkaar).

10. **Het is de bedoeling dat in 2030 op de helft van alle daken van huizen zonnepanelen liggen. Liggen er dan ook zonnepanelen op jouw dak?**

- Ja, ik heb ze nu al → verder naar vraag 13
- Ja, omdat ... → verder naar vraag 11 en 12
- Dat weet ik niet → verder naar vraag 13
- Misschien, omdat ... → verder naar vraag 11 en 12
- Nee, omdat... → verder naar vraag 13
- Niet van toepassing, ik woon in een huurhuis → verder naar vraag 13

11. **Wat heb je nodig om in de toekomst zonnepanelen op je dak te leggen? (routing voor mensen die ja of misschien hebben ingevuld bij vraag 5) Meerdere antwoorden mogelijk**

- Informatie over zonnepanelen en leveranciers
- Advies op maat wat past bij mijn dak
- Een aanbod waarbij ik met mijn burens zonnepanelen kan kopen
- Een duurzaamheidslening of subsidie om de panelen te kunnen betalen
- Anders, namelijk...

12. **Op welke termijn verwacht je zonnepanelen op jouw dak te installeren?**

- Binnen nu en 1 jaar
- 1 – 5 jaar
- 5 – 7 jaar
- Dat duurt nog zeker 7 jaar of langer
- Dat weet ik niet

13. Voor het aanleggen van zonneparken (park met meerdere zonnepanelen bij elkaar) zijn er verschillende mogelijkheden. Niet alles kan op elke locatie, maar welke variant(en) spreekt / spreken jou het meest aan? Maximaal 2 antwoorden mogelijk.

Zonneparken in combinatie met windmolens.

Zonneparken als buffer langs beken en kreek.
Zonneparken in combinatie met natte natuur.

Zonneparken in knooppunten, rondom infrastructuur.
Zonneparken op restuimtes tussen het hoogspanningstracé, treinsporen en snelwegen.

Zonneparken aan de randen van bedrijventerreinen en in combinatie met vergroenen.
Zonneparken in woonkernen in combinatie het aanpassen van de omgeving, zodat je minder kwetsbaar bent voor de gevolgen van klimaatverandering (enorme regenval in korte tijd, langere tijd van grote droogte).

Zonneparken met nog te ontwikkelen natuur.

Zonneparken in combinatie met geschikte landbouwgewassen.

Anders, namelijk:

14. En welke variant spreekt je het minst aan? Je kunt er één kiezen. (Zie tegels hierboven)

- Variant 1
- Variant 2
- Variant 3
- Variant 4
- Variant 5
- Variant 6
- Anders namelijk,...

Windenergie

De volgende vraag gaat over het opwekken van windenergie.

15. Welke uitspraak of uitspraken spreken je het meeste aan als het gaat over windenergie? Maximaal 2 antwoorden mogelijk.

- Ik zou graag willen dat de regio volop inzet op windenergie en ook nieuwe gebieden hiervoor aanwijst in mijn regio
- Ik vind het goed dat er alleen nieuwe windmolens geplaatst worden in al bestaande gebieden voor windenergie
- Ik vind dat er in de bestaande gebieden al voldoende windmolens staan en dat voor meer windmolens nieuwe gebieden aangewezen moeten worden.
- Ik sta sowieso negatief ten opzichte van windenergie, ongeacht waar windmolens geplaatst worden
- Ik vind dat windmolens altijd in een cluster van windmolens neergezet moeten worden en niet als een soort hagelslag door het landschap
- Dat weet ik niet / geen mening
- Anders, namelijk ...

Warmte

In de meeste huishoudens is aardgas nu nog een vanzelfsprekende keuze voor verwarmen en koken. Daar komt de komende 30 jaar verandering in. Niet in één keer, maar geleidelijk. De komende periode maakt iedere gemeente een plan hoe de eerste woningen voor 2030 van het aardgas af gaan.

16. Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Als je wilt kun je jouw antwoord toelichten.

	helemaal eens	eens	niet eens/ niet oneens	On-eens	helemaal oneens	Weet niet / geen mening	N.v.t.
Het is haalbaar dat alle woningen in 2050 van het aardgas af zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik maak mij zorgen over de monopoliepositie van grote energiebedrijven en wat dat betekent voor mijn energierekening	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik maak mij zorgen over de kosten om mijn huis aan te passen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik maak mij geen zorgen als het gaat over duurzame warmte	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vind het ingewikkeld dat jezelf niet veel te kiezen hebt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik weet niet goed welke alternatieven er zijn voor het opwekken van warmte	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

16a. Als je wilt kun je jouw antwoorden op bovenstaande vraag toelichten.

--

17. In hoeverre hebben onderstaande warmtebronnen jouw voorkeur?

Totaal niet mijn voorkeur -----1-----2-----3-----4-----5 ----- Volledig mijn voorkeur – weet niet / geen mening

- Warmte uit **buitenlandse biomassa** (grondstof uit planten, bomen, plantaardig afval dat je als bron voor energie kan gebruiken)
- Warmte uit **Nederlandse biomassa** (grondstof uit planten, bomen, plantaardig afval dat je als bron voor energie kan gebruiken)
- Warmte uit **water** (aquathermie, bijvoorbeeld via riool-, afval-, drink- en oppervlaktewater)
- Warmte uit **afval** (restafval omzetten naar warmte)
- Restwarmte uit de **industrie** (warmte dat vrijkomt bij industrieprocessen)
- Warmte uit de **aarde** (geothermie, gebruikmakend van temperatuurverschillen in de aardoppervlakte, warmte en kou-opslag)
- Warmte uit de **lucht** (warmtepomp).
- Rechtstreekse warmte van **de zon** (via zonnecollectoren, die zonlicht omzetten in warmte)

Betrokken worden

Hoe wil je betrokken worden bij de overstap naar duurzame energie? Moet iedereen kunnen profiteren van de financiële opbrengsten, of profiteren diegenen die investeren? Wil je meepraten en op welke manier? Daarover stellen we je graag enkele vragen.

18. In hoeverre vind je de volgende aspecten belangrijk?

	Heel belangrijk	Belangrijk	Niet belangrijk / niet onbelangrijk	Onbelangrijk	Weet niet / geen mening
Inwoners kunnen meedenken bij windprojecten	☐	☐	☐	☐	☐
Inwoners kunnen meedenken bij zonneprojecten	☐	☐	☐	☐	☐
Inwoners kunnen investeren in windprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen	☐	☐	☐	☐	☐
Inwoners kunnen investeren in zonneprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen	☐	☐	☐	☐	☐
Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van windprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie)	☐	☐	☐	☐	☐
Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van zonneprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie)	☐	☐	☐	☐	☐

19. Hoe vind je dat de opbrengsten van een zonnepark (park met zonnepanelen in het landschap) of windpark in jouw gemeente verdeeld zouden moeten worden?

Meerdere antwoorden mogelijk.

- De grondeigenaren ontvangen de opbrengsten.
- Een deel van de opbrengsten is voor direct omwonenden, bijvoorbeeld voor de verduurzaming van hun huis.
- Een deel van de opbrengsten komt ten goede aan alle inwoners van de gemeente, bijvoorbeeld door te investeren in collectieve acties voor isolatie en energiebesparing (denk aan een voetbalclub).
- Een deel van de opbrengsten komt ten goede aan alle inwoners van de regio door middel van een fonds dat wordt opgericht van waaruit investeringen in de regio worden gedaan.
- Alle investeerders ontvangen de opbrengsten, ook als deze niet direct in de regio wonen.
- Anders, namelijk: ..
- Dat weet ik niet

20. Stel, er komt in jouw omgeving een zonnepark of een windmolens. Zou je daaraan willen meedoen?

- Ja, via een lokaal samenwerkingsverband of een lokale energiecoöperatie
- Ja, via aandelen, certificaten of obligaties
- Nee, ik heb hier geen interesse in (routing ->naar vraag 23)
- Misschien, dat kan ik niet nog niet inschatten
- Ik neem al deel in een zonnepark of windmolens (routing ->naar vraag 23)
- Anders, namelijk...

21. Stel, je overweegt om deel te nemen aan een project op het gebied van duurzame energie bij jou in de gemeente. Wat heeft dan je voorkeur en waarom?

- Ik wil deelnemen aan een project met zon op grote daken, omdat
- Ik wil deelnemen aan een zonnepark, omdat ...
- Ik wil deelnemen aan een windmolen, omdat...
- Ik heb hier geen voorkeur voor, omdat...
- Ik wil niet deelnemen, omdat

22. Wil je door jouw gemeente betrokken worden bij of geïnformeerd worden over plannen rondom duurzame energie?

- Ja → routing 27
- Nee → routing 26

23. Indien nee: Wat is de reden dat je niet mee wilt praten in jouw gemeente over dit onderwerp? → verder met vraag 29

24. Waar wil je zeker bij betrokken worden? Meerdere antwoorden mogelijk.

- Over waar windmolens komen te staan
- Over waar zonneparken komen te staan
- Over hoe ik zelf kan investeren in en profiteren van windenergie in mijn gemeente
- Over hoe ik zelf kan investeren in en profiteren van zonne-energie in mijn gemeente
- Over hoe een deel van de opbrengsten ten goede kan komen aan de omwonenden
- Over hoe een deel van de opbrengsten ten goede kan komen aan collectieve projecten (zoals cultuur, sport en leefbaarheid in de omgeving)
- Over het besluitvormingsproces rondom duurzame energie van mijn gemeente
- Over andere zaken, namelijk: ...

25. Op welke manier wil je graag betrokken / geïnformeerd worden? Meerdere antwoorden mogelijk.

- Via bijeenkomsten (bijv. van dorps- of wijkraden)
- Via websites
- Via een nieuwsbrief
- Via digitale vormen (bijv. via apps, social media of online platforms)
- Via de (lokale) krant
- Via enquêtes / vragenlijsten
- Via persoonlijk contact
- Anders, namelijk

26. Online doorpraten

Graag willen we vanuit de RES Noordoost Brabant met bewoners doorpraten over de onderwerpen uit deze vragenlijst. Dit doen we in januari of februari 2021 via een online besloten platform. Hierop kunnen we op een interactieve, leuke en creatieve manier dieper op thema's ingaan en met elkaar van gedachten wisselen.

Heb je interesse om hier aan deel te nemen? Vul dan hieronder je e-mailadres in zodat we je op een later moment meer informatie over aanmelding kunnen sturen. Op een later moment kan je dus nog beslissen of je mee wilt doen of niet. We gebruiken je e-mailadres alleen om je informatie over het online platform te sturen.

- Ja, ik heb interesse. Mijn e-mailadres is:
- Nee, ik heb geen interesse

27. Heb je nog overige opmerkingen over deze vragenlijst? Dan kun je deze hieronder kwijt.

Wil je meer weten over wat er in het plan van de RES Noordoost Brabant staat? [Klik dan hier](#) voor een animatie of [klik hier](#) voor de website van RES Noordoost Brabant.

Hartelijk dank, je antwoorden zijn succesvol opgeslagen. Je kunt deze pagina nu sluiten.

HET **pon | telos**

OPGERICHT IN
1947

GEVESTIGD IN
TILBURG

KENNISONDERNEMING

STICHTING ZONDER WINSTOOGMERK

AANTAL MEDEWERKERS

30

INTENSIEVE SAMENWERKINGEN

MET UNIVERSEITEN EN ANDERE
KENNISINSTELLINGEN

SPECIFIEKE THEMA'S

- > VEERKRACHT
- > RUIMTE EN ENERGIE
- > OMGEVING
- > ARBEID
- > CULTUUR
- > ERFGOED
- > MIGRATIE
- > PARTICIPATIE
- > JEUGD
- > STURING

ONZE OPDRACHTGEVERS

- > PROVINCIES
- > GEMEENTEN
- > ZORG- EN WELZIJNSINSTELLINGEN
- > FONDSEN

HET
pon | telos

Over Het PON & Telos

Maatschappelijke besluitvorming verbeteren

Wij zijn een sociale kennisonderneming in het hart van de samenleving. We beschouwen het als onze opdracht om maatschappelijke besluitvorming te verbeteren. Dat doen we door wetenschappelijke kennis met kennis van de praktijk te verbinden. We zijn van data, feiten en cijfers, maar geven die altijd een gezicht. Waarbij iedere stem telt. Voorkeuren en meningen halen we op, onderzoeken we, analyseren we en duiden we. Met prikkelende aanpakken en innovatieve methoden. Daarbij zijn we altijd gericht op duurzaamheid: de harmonieuze verbinding tussen sociale, ecologische en economische doelstellingen. Zo dragen we bij aan de kwaliteit van samenleven, nu en in de toekomst.

Met een multidisciplinair en creatief team van bijna 30 adviseurs en onderzoekers werken we vooral voor lokale en regionale overheden in Nederland (met een sterke kennispositie in Noord-Brabant), maar ook voor corporaties, banken, zorg- en welzijnsinstellingen, fondsen en maatschappelijke organisaties. We werken daarbij intensief samen met universiteiten en andere kennisinstellingen en zijn officieel partner van Tilburg University. Met onze kennis en inzichten adviseren we beleidsmakers en bestuurders. Zodat ze afgewogen keuzes kunnen maken. Zodat ze bestuurlijk kunnen vernieuwen. En zodat ze een positieve impuls kunnen geven aan de samenleving van morgen.

Stationsstraat 20c
5038 ED Tilburg
+31 (0)13 535 15 35
info@hetpon-telos.nl
hetpon-telos.nl